

Kevään 1968 isänmaan toivot*

"Vastoin tahtoonnekin teistä joka tapauksessa tullaan puhumaan ja kirjoittamaan paljon, teistä juorutaan, teitä panetellaan tai ihaillaan, teidät häväistään, tavoistanne, eleistänne, mauistanne ja hajuistanne tehdään tutkimuksia, ja kaikki tulkitaan varmasti aivan väärin, johtopäätökset menevät vikaan, eikä teillä ole siihen mitään sanomista."¹

Marja-Leena Mikkola oli kirjoittavinaan 'vuosituhannen lopun ihmisistä', mutta sanoissa kuulee myös omakohtaisuutta, kommentin taistolaisuutta koskevaan kirjoitteluun.

Nuortaistolaisuudesta² on tehty tv-dramatisointeja, näytelmiä ja romaaneja, ja tutkimustakin on jo aika lailla.³ Vallitsee vahvoja näkemyksiä. Mutta paitisi fiktion myös tutkimusten ns. faktat ovat olleet hennompia kuin poliittisten liikkeiden tarkasteluissa yleensä. Niin tämä erikoinen ilmiö, josta Suomessa tuli vuoden 1968 nuorisovallankumouksen pääperillinen, on edelleen vajavaisesti ymmärretty ja altis huterillekin tulkinnoille.

Yhtenä syynä faktojen sumeuteen on ollut yksinkertainen tekninen este. Nuortaistolaisuus ei ollut organisaationa selkeä niin kuin puolueet tai nuorisoliitot, eikä siitä niin ollen ole jäänyt vastaavaa jäämistöäkään. Nuortaistolaisuus muodostui 1970-71 eri komponenteista, jotka sulautuivat yhdeksi virtaukseksi, mutta eivät yhteen muodolliseen organisaatioon vaan eri tahoille, kansandemokraattisen liikkeen puitteisiin ja toisinaan myös sen ulkopuolelle, esim. kulttuurielämään tai koululaisten pariin. Koska rinnakkaistoiminta virallisten elinten sivuitse oli kommunistien järjestökentässä kriminalisoitua, nuortaistolaisuudella ei ollut virallisia johtoelimiä. Epävirallisia toki oli, esimerkiksi nuorisoliiton johtoa vastannut KTR, mutta pöytäkirjoja ei pidetty ja papereiden laatimista yritettiin muutenkin välttää.⁴

Poikkeuksen teki Sosialistinen opiskelijaliitto SOL, joka keväällä 1971 varmistui nuortaistolaiseen johtoon. Maolaiset olivat silloin jo sivussa, ja myöhemmin

* Kiitän lämpimästi kaikkia artikkelia kommentoineita. Vanhojen työtoverien lisäksi haluaisin tällä kertoa erityisesti kiittää professoreita Risto Alapuro, Matti Klinge ja JP Roos sekä jälleen Kansan arkiston henkilökuntaa, etenkin Reetta Riihimäkeä, joka saattoi arkistosignumit ajan tasalle.

myös kansandemokraattien ns. enemmistölinjan opiskelijat perustivat oman liittonsa, jolloin SOL jäi nuortaistolaiseksi, ja se oli rekisteröity järjestö, jolta on jäänyt runsas arkisto. Tosin SOL ei edustanut nuortaistolaisuuden koko profiilia, vaan sen mahtipontista kulttuuria⁵ ja tiettyä herraskaista leimaa vieroksuttiin myös saman liikkeen muiden komponenttien piirissä. Pilkkanimellä 'SOL:n rautakourat' onnistuttiin ivaamaan samanaikaisesti järjestön ei-proletaarisuutta ja viehtymystä rytmikkäisiin aplodeihin.

Edustavuuden ongelmista huolimatta ei SOL:n jäämistön tarjoamaa tilaisuutta kannata jättää käyttämättä. Helsingin yliopistossa vaikuttaneen Akateemisen Sosialistiseuran (ASS) jäsenistä säilyneet tiedot tarjoavat nimitäin tilaisuuden syventää kuvaa nuortaistolaisuuden ominaispiirteistä.⁶ Tässä artikkelissa ei huomion pääkohteena ole se tärkeä ja yhä ratkaisematon kysymys, miten vuoden 1968 uusvasemmisto saattoi kehittää ja omaksua nuortaistolaisuuden kaltaisen aatteen. Se seikka jää tällä kertaa sivurooliin ja tarkastelu kohdistetaan nuortaistolaisuuteen mukaan lähteneiden nuorten ihmisten tuntomerkkeihin. Keitä he olivat? Millaisista taustoista liikkeeseen päädyttiin? Millaisista verkostoista se muodostui? Kun aineisto on pääasiassa ASS:stä, kuva on tietysti helsinkikeskeinen; monilla paikkakunnilla prosessissa oli omat erityispiirteensä, varsin poikkeavat esimerkiksi Turussa.

Suuren läpimurron tulokkaat

Akateeminen Sosialistiseura oli Suomen kansan demokraattisen liiton (SKDL) perustajajäseniä lokakuussa 1944. Siitä kehittyi kansandemokraattisen 'järjestöperheen' – niin kuin sanonta kuului – kiinteä, joskin pieni osa. Vuoteen 1968 saakka ASS:ään liittyi aina muutama kymmenen (ei koskaan yli 40) uutta jäsentä vuosittain: lukemaan saapuneita kansandemokraattisten kotien vesoja. Tämä piskuinen ja yliopistolla "poikkeava, voimaton ja turvaton" joukko haki tukea ja lämpöä toisistaan.⁷ Pääideana oli säilyttää siteet työväenliikkeeseen ja valmistaa jäsenet hyödyllisiin ammatteihin, kuten lääkäreiksi tai juristeiksi.⁸

Uudenlaisia jäseniä alkoi tulla Vanhan ylioppilastalon valtauksen jälkeen, jolloin kansandemokraattisen ASS:n perinne näytti olevan katkeamassa ja seura käytännössä vailla johtoakin. Heti marraskuussa 1968 joukko uusvasemmiston

nuoria leninistejä tai sellaisiksi halukkaita hakeutui ASS:n piiriin, vähän nurinkurisessa järjestyksessä, sillä ryhmä otti ensin seuran johtaakseen ja liittyi vasta sitten virallisesti sen jäseniksi.⁹ Jo tässä vaiheessa nähtiin myös ensimmäinen tieteenkriiikin pohjalta saapunut jäsen, historian maisteri Matti Viikari, mutta hän oli erikoistapaus, ottanut pohjia Saksassa.¹⁰ Muita sellaisia ei vielä saapunut. Nämä liittyjät eivät kohottaneet ASS:n uusien jäsenten vuotuista määrää, sillä perinteisen väen virta oli miltei tyrehdyksissä.

Määrällinen paisuminen alkoi lukuvuonna 1969/70, jolloin uusia jäseniä kertyi kolme kertaa yli tavanomaisen tason, peräti 137, eikä suurin osa enää ollut kansandemokraattisten kotien kasvatteja. Kysymys oli laajemmasta puoluepolitiikan läpimurrosta, joka näkyi ylioppilaskuntien vaaleissa marraskuussa. ASS sai kaikkien aikojen ensimmäisen voittonsa ja nuoret sosiaalidemokraatit sävähtivät otteensa kirpoamista sen verran, että ehdottivat vasemmiston opiskelijajärjestöjen yhdistämistä. Toisaalta myös oikeisto esiintyi suoraan omalla nimellään ja näytti vahvuutensa. Nuoren kokoomuksen aktiivisuus puoluetunusten alla niin ylioppilaskunnissa kuin teinimaailmassa¹¹ ja ns. remonttiryhmän synty ovat yleensä jääneet vähälle huomiolle kun on selitetty vasemmistonuorison askeleita vasemmalle, mutta nämä ilmiöt liittyivät toisiinsa ja olivat osa laajempaa politisoitumista, johon yliopistomaailmassa sysäsi erityisesti opiskelijaliikkeen keskeinen asiakysymys, yliopistojen hallinnon uudistaminen, josta hallitus antoi 5. joulukuuta 1969 esityksen jo vaaleihin valmistautuvalle eduskunnalle.¹² Suomen vahva valtiollinen perinne tuli näin jälleen kerran näkyviin. Vielä vuonna 1968 nuorison liike liikkui yleisellä kulttuurin ja ideologian tasolla, mutta nyt päävaatimus täsmentyi ja tislautui hallinnolliseksi reformiksi, joka oli valtiovallan päätettävissä. Siinä tilanteessa traditionaalisen ja vieläpä parlamentaarisen puoluepolitiikan tarve koettiin polttavasti uusissa piireissä, niin radikaalien opiskelijoiden kuin puolueita sodan jälkeen karteilleiden professoreiden parissa; viimeksi mainittujen järjestäytyminen tarjosi nuorille vielä sopivan pelätin ("taantumus"). Vasemmiston monista haaroista tulokkaiden huomion kohteena oli siinä vaiheessa nimenomaan kokoava parlamenttipuolue SKDL, johon joulukuussa 1969 perustettiin mm. kokonaan uusi Otaniemen kansandemokraatit. Vasta sekundaarisesti oltiin kiinnostuneita sen erityishaaroista tai riitapuolista.

Ensin tusina valtiotieteellisen tiedekuntajärjestön Kannunvalajien aktivisteja liittyi itsenäisyyspäivän tienoilla 1969 ASS:n jäseniksi. Kärjessä olivat sosiologit, Kannun varapuheenjohtaja Risto Eräsaari ja Allardt-suhteessaan radikalisoitunut assistentti Olli Perheentupa. Kolmas kova oli Jukka Gronow.¹³ Virta jatkui, ja pääluvultaan isoin ryhmä liittyi heti mies ja ääni –lakkoilun päätyttyä 25. helmikuuta 1970. Heidän tuloaan ei häirinnyt edes se, että ASS:n leninistijohto vähätteli ja epäili opiskelijoiden uutta lakkoilua ja Timo Linsiö Soihdussa oikein sormi pystyssä opetti, miten asia olisi pitänyt hoitaa (ei spontaanisti).¹⁴ Samanlaisen puhdasoppisuuden vallassa Ranskan nuorten maolaisten johtaja aluksi kehotti karttamaan Latinalaiskorttelia toukokuussa 1968.¹⁵

Varsinainen läpimurto, ASS:n räjähdysmäinen paisuminen, ajoittui kahteen seuraavaan vuoteen. Lukuvuosi 1970/71 toi peräti 556 uutta jäsentä, ja täsmälleen yhtä monta tuli myös seuraavana lukuvuonna, siis toista tuhatta uutta jäsentä vajaassa kahdessa vuodessa. Luvun painoa suhteuttaa tieto, että vahvalla ja maanlaajuisella Suomen kommunistisella puolueella oli vuonna 1965 kaikkiaan 1728 alle 25-vuotiasta jäsentä.¹⁶ Myös kansainvälisesti katsoen SOL:sta tuli suhteellisesti vahva radikaali opiskelijajärjestö. Länsi-Saksan legendaarisen SDS:n jäseniä oli maan väkiluvusta 1:30.000, Yhdysvaltain vielä kuuluisammalla SDS:llä parhaimmillaan 1: 7.000, mutta Suomessa SOL:lla 1:1.500.¹⁷ Muun ohella tähän saattoi vaikuttaa pohjoismaiseen poliittiseen kulttuuriin kuulunut järjestökeskeisyys ja jäseneksi liittymisen merkityksellisyys.¹⁸

Suuri jäsenaalto alkoi tulvia ASS:n riveihin ennen kuin seuran poliittinen suunta kansandemokraattisen liikkeen sisällä tai liepeillä oli ratkennut. Uusleninistien, maolaisten ja perinteisten kansandemokraattien kamppailu ratkesi sillä, että mukaan tulvineiden uusien jäsenten pääosa ryhtyi kannattamaan ensin mainittua suuntausta ja toi siihen samalla oman sävynsä, niin että kevääseen 1971 mennessä¹⁹ muodostui nuortaistolaisuus, joka liittoutui SKP:n vähemmistön kanssa. Uudet jäsenet eivät siis liittyneet 'valmiiseen', vaan tekivät tullessaan järjestöstä sellaisen kuin siitä tuli.

Ehkä tietty keskeneräisyys oli ASS:n räjähdysmäisen kasvun ehto. Tulokkaat kokivat rakentavansa uutta ja ainutkertaista. Oltiin vauhdissa, koko ajan täytyi nokittaa ja edetä, ja siltä pohjalta tehtiin ratkaisuja.²⁰ Vasta keväällä 1971 oli selvästi nähtävissä, mihin poliittiseen karsinaan ne olivat vieneet. Senkin jälkeen

kesti vielä pari vuotta ennen kuin oli selvää, millaiset rajat siinä karsinassa oli. Sinipaidan käyttöönoton (1974) jälkeen liikkeeseen tuskin enää liittyi montakaan kokonaan uutta jäsentä. ASS:n vetovoima alkoi hiipua pian nuortaistolaisen suunnan valmistuttua ja vakiinnuttua. Uusien jäsenten virta oheni jo vuoden 1972 jälkeen, jolloin tulokkaita oli lukuvuosittain aina noin kolmannes vähemmän kuin edellisellä vuonna. Tällä seikalla ei kuitenkaan ollut välitöntä vaikutusta, sillä uusia (jo koululaisina liikkeen piiriin tulleita) riitti edelleen satoja vuodessa ja entisetkin olivat vielä nuoria ja täynnä intoa.

Taulukko 1. Akateemiseen Sosialistiseen liittyneet uudet jäsenet Lukuvuosittain 1969-72.

Lukuvuosi	HY:n kirjoilla	Muu oppilaitos	Ulko-mailla	Oppikoulu tai työssä	Yhteensä
1969/70	88	7	2	40	137
1970/71	393	48	-	118	556
1971/72	395	111	31	19	556
1972/73 ja 1973/74					655
1974/75					238
Yhteensä					2142

Syksyllä 1971 liittyneistä 31 ulkomailla opiskelleesta oli 16 Moskovassa, 8 Tukholmassa, 6 Greifswaldissa ja 1 Freiburgissa. Lukuvuosien 1972/73 ja 1973/74 yhteisluku perustuu jäsennumerointiin, sillä suuri osa itse kupongeista puuttuu. Lukuvuodelta 1974/75 myös kupongit ovat tallella. Lähde: Jäsenilmoituskaavakkeet, Akateeminen Sosialistiseura, Kansan arkisto. Yliopiston kirjoilla olo tarkistettu HY:n luettelosta.

Kaikki uudet jäsenet eivät olleet kirjoilla Helsingin yliopistossa, vaan eri syistä – parisuhde, isomman meiningin kaipuu, omien auttaminen valtataistelussa – virta toi mukanaan myös muiden oppilaitosten opiskelijoita ja koululaisia, joille olisi ollut tarjolla 'omia' järjestöjä.²¹ Lähemmät tarkastelut on kuitenkin syytä kohdistaa nimenomaan Helsingin yliopiston kirjoilla olleisiin, sillä juuri he olivat ASS:n varsinainen kohderyhmä, heistä on saatavilla tarpeellisia vertailutietoja ja heidän määränsä on riittävän suuri (kahden läpimurtovuoden aikana melkein 800), jotta vertailuja ja päätelmiä voi tehdä.

Sukupuolet. Akateemisen Sosialistiseuran suuren läpimurron tulokkaiden silmiinpistävin piirre oli se, että heistä noin puolet oli naisia. Se oli mullistava muutos.

Vanhassa ASS:ssä vallitsivat kansandemokraattisen liikkeen sukupuolirakenteet: naisia liittyi, mutta he olivat vähemmistö eivätkä helposti nousseet määrääviin asemiin. Alhaisimmilleen naisten osuus kuitenkin painui rytminvaihdoksen alkaessa, siinä uusvasemmiston leninistisiivessä, joka Vanhan valtauksen jälkeen otti ASS:n poliittiseksi kotipesäkseen. Keväällä 1969 liittyneistä vain 22 prosenttia oli naisia.

Sukupuolten suhde kääntyi helmikuun 1970 hallinnonuudistuslakkojen yhteydessä, jolloin alkoi opiskelija-aktiivien virta ASS:n jäseniksi. Keväällä 1970 uusien jäsenten enemmistö oli ensi kertaa naisia. Siitä pitäen tasapaino hieman kallisteli, mutta kumpaakin sukupuolta oli jatkuvasti noin puolet uusista jäsenistä, niin kuin jo yliopiston opiskelijoista yleensäkin. Kouluikäisillä nuortais-
tolaisilla tyttövaltaisuus oli selvempi, sillä teinien iskujoukon Helsingin sosialististen koululaisten HSK:n jäsenistä oli keväällä 1971 tyttöjä peräti 59 prosenttia, kolme viidestä. Nuortais-
tolaisuus heijasti siis vielä yhtä 1970-luvun lupaus-
ta ja harhaa, androgyniaa.²²

Nuorten naisten suuri osuus nimenomaan keväällä 1970 pakottaa tarkentamaan aikalaiskäsitystä, jonka mukaan ASS:n läpimurto olisi johtunut yksinomaan tietyn nuorten miesten piirin tietoisesta ja perustellusta harkinnasta, jonka tuloksena ”on huomattu, että juuri ASS:n tulee viime kädessä johtaa yliopistolla käytävää edistyksellistä taistelua.”²³ Se piiri, jossa tämä seikka kesään 1970 mennessä ’huomattiin’, oli Kannunvalajien ja sen lehden Tutkaimen ydinjoukko, joka kokoontui Kari Toikan luona Katajanokalla ns. maanantaikerhona pohtimaan ja perustelevaan teoreettisesti ratkaisujaan:

Kun Toikka oli läsnä, sillä oli siinä aina sellainen intensiteetti. Se oli pelottava jätkä. Länsisaksalaista keskustelua ja Lukácsia lukemalla, *Geschichte und Klassenbewußtsein*, sen puolue teoriaa ja sen kääntymistä seuraamalla Kari päätyi siihen, että meidän täytyy tehdä oma ratkaisu, että Kannu ei riitä avantgardeksi. Poliittisen politiikan orgaani on puolue. Ei se tarkoittanut SKP:tä sellaisena kuin se oli [...] Toikalla oli näkymätön kommunistinen puolue, että vähitellen oikea analyysi valtaa puolueen, että avantgarde tuo sen, että teoria tarttuu massoihin. Se oli ensin sokraattista keskustelua, sitten johtopäätöksiä. Jäi heti sanoistaan kiinni, joka ei... Toikalla relevanssi oli niin tiukka. Ilmapiiri oli osittain autoritaarinen, ei mitään junteamista, mutta Kari oli poliittinen intellektuelli, se pyrki kantoihin, ohjelmiin, johto-

päätöksiin. Ei mitään huvittelevaa keskustelua, seurustelusta puhumattakaan. Siinä oli demarkaatioprosessi, tietyt kannat rajautu keskustelussa pois. Toikka oli skarpein, on vieläkin, sehän oli maisteri Helanen, eihän kukaan voinu koskaan Toikan skarppiutta ja älyllistä ja mahtavaa projektia...²⁴

Tällainen pohdintaprosessi oli toki käynnissä ja sillä oli suuri merkitys, mutta samalla kun nuoret miehet hioivat argumenttia aina vain terävämmäksi, prosessi liikkui jo ja etenkin nuoria naisia hakeutui ASS:n jäseniksi. Vähän kuin maaltamuutossa: kyliltä kaupunkeihin lähtivät ensin nuoret naiset ja miesten täytyi joko lähteä perään tai jäädä peräkammarin pojiksi. Sen ilmiön voiman sai pian tuntee myös sitoutumista kartellut kirjallisuuden opiskelija Panu Rajala, jonka valokuvamallivaimo palasi New Yorkista niin vasemmistolaisena, ettei Panunkaan auttanut kuin luikkia SKDL:n vappumarssille.²⁵

Niiden vuosien kulttuurisiin teemoihin kuului nuori nainen, joka usuttaa tai johdattaa epäroivän pojan radikaaliin tekoon. ”Teetkö vai teenkö minä?” Sitä kuului joka suunnasta: oli sellaisia elokuvia kuin Pennin *Bonnie ja Clyde* tai Godardin *Hullu Pierrot*, oli tyttöjen vahva panos Vietnam-liikkeessä. Ja oli Kristiina Halkolan ensilevy *Täytyy uskaltaa*, jonka kantta hallitsi tiukasti rajattu ylisuuri kuva laulajan ylimalleisista kasvoista. Levykotelon takakannessa Peter von Bagh ylisti metallin kevään 1971 lakon sinetöimää Halkolan tietoista irtautumista tarjolla olleesta julkkiksen roolista:

Ilmiö on sikäli uusi että aina ennen on tilastollisesti katsoen kumman monella löytynyt vanha isä, joka vinttikamariissaan kuolee sydänhalvaukseen Uuden Suomen vuosikerran keskelle, jos saa tietää lapsensa käyvän työväentilaisuuksissa. Voi kai sanoa että tuskin kenelläkään näyttelijällä ääripisteet lehdistön kauppaaman johtoaseman ja ehdottoman sitoutumisen välillä ovat yhtä etäällä kuin Kristiinan tapauksessa: poliittisena suoritukseksi Kristiinan sitoutuminen on ollut upea, tai sanokaamme reilusti esikuvallinen.²⁶

Vastaisen tutkimisen varalle voidaan merkitä muuan tekijä, joka saattoi omalta osaltaan olla vetämässä ’kaikki’ – niin kuin itsevarma määritelmä kuului – yhden ja saman poliittisen katon alle. Se tekijä oli ns. seksuaalinen vallankumous, joka jo vuosia jatkuneen aatteellisen ja moraalisen kuohunnan ja suuren puhumisen jälkeen siirtyi vuoden 1970 tienoilla e-pillerin yleistyessä entistä selkeämmin toimeenpanovaiheeseen. Ja sille puolestaan loi kenttää se, että syntyi voimakkaan yhteenkuuluvuuden elähdyttämä tuhansien nuorten naisten ja miesten pooli, jossa vallitsi luja keskinäinen perusluottamus. Väsyksiin

asti on hoettu, että taistolaisilla oli parhaat bileet – 'parhaan' kriteerit saattavat vaihdella, mutta tottahan määritteeseen se sisältyy, mitä tapahtui bileiden jälkeen. Vaikka ei menisikään niin pitkälle kuin Eric Hobsbawm, joka vertasi poliittista joukkomielenosoitusta seksiin,²⁷ jokin suhde seksuaalisen ja poliittisen kumouksen välillä vallitsi. Mutta jääköön hypoteesien tarkempi testaaminen tuonemmaksi ja toisille.

Vaikka nuorten naisten rooli oli huomattava nuortaistolaisuuden syntyvaiheessa, seuraukset olivat heidän kannaltaan paradoksaaliset. Jokainen kumousliikettä tutkiva havaitsee, että liike ennen tiettyä vakiintumistaan on toista kuin jälkeen: se pätee kristinuskoon, jakobiineihin, bolševikkeihin, sandinisteihin. Nuortaistolaisuuden valmistuessa 1971 sula metalli ikään kuin jähmettyi. Omaksuttiin teoria, että niin kuin muutkin 'erityiskysymykset', naiskysymys on alisteinen kokonaisvaltaiselle marxilaiselle analyysille ja 'ratkeaa' vasta koko yhteiskunnan muuttamisen myötä.²⁸ Liikkeessä jäivät vallitseviksi ne perinteiset hierarkiat, jotka omaksuttiin kommunismin mukana, myös sukupuolten osalta: kärjistäen sanottuna ajattelu ja johtaminen kuului miehille, naiset taas panivat toimeen ja huolehtivat arjesta. Nuorten radikaalien naisten aktiivisuuden kanavoituminen taistolaisiin puitteisiin hidasti radikaalifeminismin nousua Suomessa.²⁹ Eikä taistolaisuudesta ainakaan kokonaisuudessaan tullut erikoisempaa seksuaalikumouksen koekenttää, sillä kommunismin aatearsenaalista valikoitiin varsin puritaanisiakin asenteita. Nehän ovat etujoukkoajattelun kaikkein tyypillisimpiä piirteitä.³⁰

Sosiaalinen tausta. Mitä ASS:n tulokkaiden sosiaaliseen taustaan tuli, aineistolla ei voi tehdä kovin sitovia päätelmiä, sillä tiedot ovat vajavaiset. Isien (tai äitien) ammatit on monesti jätetty ilmoittamatta tai ilmoitettu erilaisin perustein. Toisilla on isän tarkka työtehtävä ja työpaikan nimikin, toisilla vain koulutus tai hyvin yleinen ammatin tai jopa pelkän sosiaaliryhmän nimike. Moni on vain merkinnyt isän kuolleen, parilla dramatiikkaan tai tekokynänsyyteen taipuvaisella isä oli jopa 'kuollut ja kuopattu', 'vainaja' tai 'vainaa'. Joillakin oman sosiaalisen taustan vähättely saattoi liittyä siihen, ettei tausta ollut kovin sopiva työväenliikkeeseen, mutta kyseessä oli myös yleisempi ilmiö, suvun ja perheen kasvatusvastuun ja merkityksen heikkeneminen ja hapertuminen.

Nuortaistolaisuudessa kiinnitettiin jäsenten välisissä suhteissa vain vähän huomiota asianomaisten sosiaaliseen taustaan, toisin kuin vanhassa SKP:ssä.

Puutteista huolimatta esitetään tässä karkea tarkastelu niistä ASS:ään lukuvuonna 1970/71 liittyneistä uusista jäsenistä, jotka olivat Helsingin yliopiston kirjoissa ja ilmoittivat edes jonkin isän tai äidin ammatin tai oppiarvon. Nämä kriteerit täyttää 350 henkilöä, kun myös kuolleen isän ammatin (mutta ei pelkän kuoleman) ilmoittaneet otetaan mukaan. Lukuja täytyy pitää vain suuntaa antavina. Vertailutietoina on tutkimustuloksia yliopistoon lukuvuonna 1968/69 kirjoittautuneiden sosiaalisesta taustasta.

Taulukko 2. Akateemiseen Sosialistiseen lukuvuonna 1970/71 liittyneiden (Helsingin yliopiston kirjoissa olleet) ja Helsingin yliopistoon lukuvuonna 1968/69 kirjoittautuneiden uusien ylioppilaiden isien ammatti.

	ASS:n uudet jäsenet 1970/71, % n=350	HY:n uudet opiskelijat 1968/69, %
Ylempi toimihenkilö	37	37
Alempi toimihenkilö	32	26
Ammattitaitoinen työntekijä	19	15
Ammattitaidoton työntekijä	3	3
Maanviljelijä, pienviljelijä	9	16
Eläkeläinen	-	-
ei tietoa	-	3

ASS:n osalta mukaan on otettu vain ne, jotka ilmoittivat isän ammatin.

Lähteet: Jäsenilmoituskaavakkeet, Akateeminen Sosialistiseura, Kansan arkisto; Korkeakouluopiskelijoiden alueellinen ja sosiaalinen tausta 1940-1969 (Opetusministeriö 1972), lainattuna Matti Klingen mukaan, Helsingin yliopisto 1917-1990 (Otava 1990), 569.

Silmiinpistäväntä on se, miten selvästi ASS:n suuren aallon jäsenten sosiaalinen tausta vastasi yliopiston opiskelijoiden sosiaalista taustaa yleensä. Myös Tampereen havainnoissa sikäläisen nuortaistolaisen opiskelijajärjestön jäsenten sosiaalinen tausta vastasi suurin piirtein opiskelijoiden yleistä sosiaalisen taustan jakaumaa.³¹ Toisin sanoen yliopistojen kannalta kyse oli sosiaalisessa mielessä ikään kuin mainstream-ilmioistä, jolla ei ole selkeän spesifiä sosiaalista taustaa. Toki Matti Klinge on sen älynnyt. ”Kotiseutu, suku selittävät tiettyssä elämän vaiheessa, nuoruudessa perin vähän. Se nähtiin meilläkin 1960-luvun

jälkipuolen aatekehityksessä ja muulloinkin.”³²

Toinen silmiinpistävä piirre on se, että ASS ei ollut ihan niin herraskainen kuin päältä näytti. Ammattitaitoisia työläisiä oli isinä jopa hieman useammalla kuin opiskelijoilla keskimäärin, mutta se johtui lähinnä kansandemokraattien valtaalinjan vesoista, jotka olivat vielä tässä vaiheessa mukana.³³ Taistolaisiin ja maolaisiin päätyneissä oli työläistaustaisia suunnilleen sen verran kuin yliopistolla keskimäärin, mutta kodit eivät olleet yhtä poliittisia kuin kansandemokraateilla.

Ylempien ja alempien toimihenkilöperheiden osuudet vastaavat hämmästyttävän tarkkaan yliopiston normaalitasoa. Näissä ryhmissä silmiin pistää muuan erityispiirre. Vaikka myös liike-elämän ja teollisuuden jälkikasvulla oli osuutensa, hyvin monen isä edusti traditionaalisia kutsumusammatteja, profesioita, jotka olivat olleet kansallisen idean ja liikkeen keskeisiä kantajia: pappeja, lääkäreitä, juristeja, professoreita, journalisteja, upseereitakin. Samaan ilmiöön kuului opettajien ja erityisesti kansakoulunopettajien jälkeläisten suuri osuus.

Ylempien sosiaaliryhmien näin vahva edustus oli työväenliikkeen kannalta anomalia. Suomen työväenliike ja erityisesti sen vasen siipi oli ollut kansainvälisesti katsoen poikkeuksellisen työläisvaltaista. Huomattavia sivistyneistöryhmiä oli tullut oikeastaan vain kaksi aaltoa: Otto Wille Kuusinen ja muut marraskuun sosialistit 1905 ja samaisen Akateemisen Sosialistiseuran piirissä 1930-luvulla muodostunut ryhmä. Näiden ryhmien poliittinen rooli oli ollut erittäin näkyvä, mutta määrällisesti ne eivät vetäneet lainkaan vertoja 1970-luvun alun aallolle.

Selvin poikkeama opiskelijoiden yleiseen sosiaaliseen taustaan nähden oli ASS:ssä maanviljelijäväestön jälkeläisten kohdalla. Alan terminologiaan jo perehtynyt uusi jäsen ilmoitti isävainajansa olleen 'pikkuisäntä', mutta hän ei edustanut taajoja joukkoja, sillä maanviljelijäkotien kasvatteja oli vain noin puolet siitä mitä yliopistolla yleensä. Nuortaistolaisuus oli urbaani ilmiö, joka lähti käyntiin 1960-luvun suuren muuton vastaanottajapäässä, pääkaupunkiseudulla, ratavarressa, Lahdessa, Jyväskylässä.³⁴ Muuton luovuttajapähän jäänyt ikääntyvä sukupolvi löysi poliittiselle protestilleen toisen kanavan, vennamolaisuuden.

Sosiaaliselta kannalta ASS:n keskeinen piirre oli siis se, että eri yhteiskuntaluokkien jälkeläiset sekoittuivat toisiinsa. Piirrettä vahvisti vielä se, että kyse oli myös kieliryhmien sekoittumisesta. Vaikka äidinkieltä ei jäseneksi liittyviltä kysytty, silmämääräisestäkin huomaa, että ruotsinkielisten osuus jäsenaallossa oli huomattava.³⁵ Siinä mielessä ASS poikkesi ylioppilasmaailmaa aikoinaan aatteellisesti dominoineista järjestöistä.

Jo puoluesosiologian klassikko Robert Michels kehitti teoriaa, jonka mukaan luokkataistelu johtaa ”luokkien väliseen sosiaaliseen vaihtoon.” Porvaristosta ”kyvykkäimmät ja taitavimmat” irtoavat proletariaatin riveihin, proletariaatin eturivi puolestaan porvarillistuu, ja nämä kaksi liikettä kohtaavat toisensa sosiaalisessa vaihdossa, johon kummaltakin puolelta osallistuu vähemmistö, i fuorusciti. Ilmiöön itsekin osallistuneen Michelsin mukaan luokkaloikkaarit eivät suinkaan olleet sopeutumattomia drop-outeja, vaan oman puolensa parhaimmistoa, vaikutusvaltaista eliittiä. Myös sen hän havaitsi, että porvaristosta irrottuaan intellektuellit helposti suunnistivat työväenliikkeen vasempaan siipeen. Siihen vei irtioton, riuhtaisun voima.³⁶

Luokkien, äidinkielten ja aatetaustojen sekoittuminen jos mikä päti Akateemiseen Sosialistiseuraan. Siellä pato- ja satamatyömaiden sukeltajan poika sai lääkärin tyttären, vieläpä ruotsinkielisen ja aatellisen, kirvesmiehen poika Ähtäristä nai röntgenteknikon tyttären Tapiolasta, ja toinen kirvesmiehen poika yliväpelin tyttären. Tyypillisesti kuvio tuntuisi menneen useimmiten näin päin, siis että mies oli työväenluokkaisempi. Siinä heijastui se romanttinenkin proletaarin kaipuu, joka levisi uusvasemmistoon 1969.

Tietyissä mielessä 1970-luvun ASS oli yli sata vuotta jatkuneen suuren suomalaisen kansallisen yhtenäistämiprojektin viimeinen vaihe, oikeastaan muutaatio, jossa eri taustat yhdistyivät ja sekoittuivat toisiinsa ensi kertaa myös vasemmistolaisella foorumilla.³⁷

Tähän mennessä tässä tarkastelussa on saatu lähinnä negatiivista näyttöä. On selvinnyt, että sen paremmin sukupuoli, kieliryhmä kuin sosiaalinen taustakaan *eivät* selvästi erottaneet ASS:n jäseniä muista yliopistolla opiskelleista. Nämä tekijät erottivat sen lähinnä työväenliikkeestä, jonka helmaan se kuitenkin innokkaasti heittäytyi.

Kun ASS:n ei kuitenkaan voida katsoa edustaneen Helsingin yliopiston opis-

kelijoita yleensä – enintään se heijasti jonkinlaista ajan henkeä³⁸ – täytyy löytyä sellaisia erottavia tekijöitä, jotka määrittivät, ketkä nimenomaan olivat yliopistolla toisia alttiimpia liittymään ASS:n jäseniksi. Pienellä hakemisella erotavia tunnusmerkkejä alkaakin löytyä, ja nimenomaan verkostojen suunnalta.

Kevään 1968 ylioppilaat

Jos tarkastellaan Akateemisen Sosialistiseuran ensimmäisen suuren läpimurtovuoden 1970/71 uusia jäseniä, paljastuu opintojen aloittamisvuoden suuri merkitys, tarkemmin sanottuna yhden saapumiserän ratkaiseva paino. Sen muodostivat vuonna 1968 opintonsa aloittaneet.

Taulukko 3. Akateemiseen Sosialistiseuraan lukuvuonna 1970/71 liittyneiden uusien jäsenten ja vuoden 1971 keskeisten aktiivien opintojen aloittamisvuosi (Helsingin yliopistossa kirjoilla olleet).

Opintojen aloittamisvuosi	ASS:n uudet jäsenet 1970/71	ASS:n ydinryhmä 1971
1966 tai ennen	104	13
1967	40	6
1968	88	26
1969	75	12
1970	80	9
Yhteensä	385	66

Lähteet: Jäsenet: Jäsenilmoituskaavakkeet, Akateeminen Sosialistiseura, Kansan arkisto. Ydinryhmään on luettu ASS:n edustajat Sosialistisen Opiskelijaliiton ylimääräisessä liittokokouksessa toukokuussa 1971 ja ASS:n ehdokkaat Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan vaaleissa syksyllä 1971. Edelliset on mainittu SOL:n ylimääräisen liittokokouksen 1971 pöytäkirjan liitteessä 1, Sosialistinen opiskelijaliitto, Kansan arkisto. Ehdokkaat: Soihdunkantaja no. 5/1971, s. 10-11. Näitä tietoja on verrattu Helsingin yliopiston luetteloon 1970-71.

Vuoden 1968 kohdalla oli selvä ja korkea porras. Aikaisemmin aloittaneita ei ollut miltään vuodelta puoliakaan vuoden 1968 lukemasta, mutta sen sijaan myöhempien saapumiserien kohdalla määrä pysyi korkeana, joskaan ei aivan huippuvuoden tasalla. Edes fukseja (tosin tällaista perinnesanaa ei silloin juuri käytetty) ei tullut niin paljon kuin 1968 aloittaneita.

Toisin sanoen ASS:n suuri läpimurto 1970/71 oli vuoden 1968 ylioppilaiden projekti. He löysivät poliittisen satamansa parin vuoden liikehdinnän, kokei-

lun ja etsinnän jälkeen. Ratkaisun tehdessään he vetivät mukaan myös huomattavan joukon varhemmin saapuneita, jotka olivat käyneet pitempään läpi 60-luvun radikalisoitumisprosessia eivätkä halunneet pudota kelkasta. Mutta nimenomaan vuoden 1968 tulokkaat olivat se kriittinen massa, joka tarvittiin 60-luvun ihanteista luopumiseen ja uuden aatteen läpimurtoon. Tähän päätelmään päätyy tarkastelemalla erikseen keskeisten aktiivien ydinryhmää (taistolaisen ASS:n synnyttyä 1971): siinä joukossa 1968 opintonsa aloittaneilla oli vielä vahvempi paino.

Antti Eskola aisti uuden polven heti tuoreeltaan toukokuussa 1968. Valitettuaan siihenastisten ylioppilaidensa olevan ”varsinaisia tallukoita”, jotka tyytyivät ”iloiseen orjuuteen” siinä kuin työläisetkin, Tampereen professori pani toivonsa uuteen nuoreen 19-vuotiaaseen. ”Hän näkee välähdyksen maailmasta sellaisena kuin se voisi olla. Hän on ihminen eikä pelkkä muiden omistama esine. Siksi hän muodostaa uhkan, jota täytyy yrittää kasvatuksen, nuorisotyön, poliisin ja kaikkien mahdollisten keinojen avulla torjua.” Eskola väitti ymmärtävänsä hyvin liikehdintöjen provosoiman Aamulehden raivoa ja ”vanhan miehen avutonta kummastusta”, sillä pahinta mitä ihminen voi vallassaolevan porvariston kannalta tehdä oli ”tulla tuntemaan hyvä ja paha.”³⁹

Sinäkin keväänä nostettiin kansakunnan toivoina esiin parhaiden ylioppilaslaisaineiden kirjoittajia. Yrjö Koskisen palkinnon sai Lohjan yhteislyseon Juhani Ruotsalo aineestaan ’Ylikansoitus ja aliravitsemus – aikamme suurin ongelma’. Aihe oli kirjoitusten ehdoton suosikki, siitä kirjoitti useampi kuin joka neljäs kokelas ja taso oli erinomainen, 18,4 prosenttia sai parhaan arvosanan laudaturin. Arveltiin, että viikkoa ennen kirjoituksia televisiossa esitetty Marja-Leena Mikkolan Sirkus Europa –kabaree oli vaikuttanut abiturientteihin.⁴⁰ Suomen kuvalehti puolestaan valitsi palstoilleen Myllykosken yhteiskoulun Pekka Juhani Virtasen aineen ’Taide ja moraal’, joka viskeli vasemmiston kulttuurinimiä siihen tahtiin, että lautakunnan mielestä kyseessä oli ”tunnustusta ansaitseva valppauden osoitus.”⁴¹

Syksyllä 1968 nämä kaksi kansakunnan toivoa kohtasivat Helsingin yliopistossa sosiologian luennoilla ja päätyivät kämppäkaveriksi. He olivat keskeisiä henkilöitä siinä prosessissa, jossa kevään 1970 hallinnonuudistusliikkeen tärkeimmät aktiivit päätyivät Akateemisen Sosialistiseuran jäseniksi. Siinä joukos-

sa olivat vallankumouskevään 1968 ylioppilaita esimerkiksi Jukka-Pekka Takala (Nokian yhteiskoulu) ja Ulpu Tiuri (Steinerkoulu), Soili Pietilä (Alppilan yhteislyseo), Juhani Lehto (Hyvinkään yhteiskoulu), Pertti Rovamo (Kuopion klassillinen lyseo) ja Eeva Aro (Kulosaaren yhteiskoulu). Erityisen vahva oli Helsingin lyseon eli Resson edustus: sieltä olivat Risto Uljas, Jussi Melkas, Martti Mellais⁴², Jyrki Uusitalo ja muita. Toisena tulevien taistolaisten kasvattajaseurana erottuu Lauttasaaren yhteiskoulu, josta olivat Yrjö Engeström, Reijo Miettinen ja Peter Fredriksson.

Nämä valkolakit mainitaan sen kevään *Spes patriae* (Isänmaan toivot) -ylioppilaskuvastossa.⁴³ Totta kai sinä niin kuin jokaisena keväänä ylioppilaissa oli kaikenkarvaista väkeä Ilkka Kanervasta Keke Rosbergiin, mutta yhtenä huomattavana ryhmänä olivat nuortaistolaisuuden keskeiset perustajakasvot liikkeen kaikilla päähaaroilla: yliopistolla, nuorisoliikkeessä ja teinitoiminnassa sekä kulttuurimaailmassa. Näin oli varsinkin Helsingin seudulla; muualla Suomessa nuortaistolaisuuden panivat usein pystyyn vuotta, paria nuoremmat.

Vuoden 1968 ylioppilailla oli keskeinen rooli taistolaisuuden muodostumisessa myös Teknillisessä korkeakoulussa, Ateneumissa ja Tampereen yliopistossa. Otaniemeen saapuivat Hannu Vepsäläinen (Kuopion lyseo), Matti Pallasvuo (Riihimäen lyseo) ja Marja-Liisa Löyttyjärvi (Viherlaakson yhteiskoulu). Ateneumiin päätyneistä erottuu Pirkko Pohjakallio (Kouvolan tyttölyseo), joka ylioppilaskuvassaan pitkin tummine hiuksineen näytti kevään 1968 filmitähdeltä, Bonnielta. Samaa perustajapolvea edustivat Tampereella Matti Hyvärinen (Keuruun yhteiskoulu), Joensuussa Asko Suikkanen (Valkeakosken yhteiskoulu), kauppaorkeakoululla Christian Blom (Läroverket för gossar och flickor).

Kevään 1968 ylioppilaita olivat myös opiskelijaliikkeestä pian tutkijoiksi orientoituneet Marja Järvelä (Ranskalainen koulu), Harriet Strandell (Svenska samskolan i Tammerfors), Sakari Hänninen (Kallion yhteiskoulu), Pasi Falk (Herttoniemen yhteiskoulu), Pertti Multanen (Joensuun normaalilyseo), Esa Sironen ja Pekka Sulkunen (Jyväskylän lyseo), Matti Virtanen (Kotkan yhteislyseo), Timo Kyntäjä (Kuopion lyseo) ja Jukka Nykyri (Oulun yhteislyseo).⁴⁴ 'Tutkijalinja' sai omaa profilia yhtenä nuortaistolaisuuden peruskomponenttina heti keväällä 1971, jolloin käynnistyi Sosialistinen opintoneuvonta- ja tutkimuskeskus SOTK, joka vähemmän lukeneiden liikkeen jäsenten parissa tun-

nettiin lempinimellä Sotku. Se oli myöhemmän Tutkijaliiton ja Tiede&Edistys – journalin ensimmäinen itu.

Kulttuuritaistolaisuus sai niin ikään näkyviä rekryyttejä kevään 1968 ylioppilaista. Selkeimpiä sukupolven tunnusmerkkejä oli teatterialalla, jonne suuntasivat Pekka Milonoff (Töölön yhteislyseo), Pirkko Saisio (Kallion yhteiskoulu), Rea Mauranen (Meilahden yhteiskoulu) ja Laura Jänntti (Saksalainen koulu). Kun Kalle Holmberg aloitti Suomen teatterikoulun rehtorina, juuri sen syksyn tulokkaista löytyivät rakkaimmat opetuslapset, joiden omimmaksi projektiksi muodostui sitten Kom-teatteri.⁴⁵ Sama kuvio kuin Antti Eskolan kohdalla: oli vanhempi etsijä, näkijä ja toisinajattelija, joka sai oppilaansa, radikaalien aatteidensa toteuttajat ja toimeenpanijat vuoden 1968 ylioppilaista. Sitten nämä puolestaan vetivät mestariaan sellaisiin suuntiin joihin tämä ei arvannut pyrkivänsäkään.

Muun kulttuuriväen joukosta⁴⁶ voidaan poimia taistolaisuuden ominaisin kulttuuri, ohjelmaryhmät, joista kuuluisimmaksi tuli Agit Propin kvartetti.⁴⁷ Sen naisäänet Monna Kamu (Alppilan yhteislyseo) ja Sinikka Sokka (Helsingin tyttölukio) olivat vuoden 1968 ylioppilaita.

Nuortaistolaisen koululaistoiminnan alkuunpanijat ja linjanvetäjät kuuluivat samaan vuosikertaan, tosin sillä varauksella, että kouluaikainen aktiivisuus esti monia pääsemästä oikealla ajalla tai lainkaan ylioppilaiksi.⁴⁸ Kevään 1968 lakitettuja olivat esim. Teiniliiton tärkein ideologi Engeström ja Risto Repo (Töölön yhteislyseo), sittemmin Teinilehden päätoimittaja.

Samana keväänä ylioppilaita olivat myös taistolaisen 'nuorisoliiton' ja Toverilehden perustajat Aku Alanen (Järvenpään yhteiskoulu), Jaakko Laakso (Keravan yhteiskoulu) ja Alpo Halonen (Lahden lyseo). Ratavarren ryhmä oli oikeastaan nelivaljakko, mutta Toivo Autiosaari (Korson yhteiskoulu) ei päässyt keväällä ylioppilaaksi.⁴⁹ Samaa vuosiluokkaa oli Timo Larmela (Helsingin lyseo), joka aluksi vaikutti anarkistina, mutta siirtyi sitten underground-henkisen Ultran päätoimittajan tehtävästä sujuvasti Toverin päätoimittajaksi. Hänellä oli sen kevään ylioppilaskuvaston pisin tukka.⁵⁰

Henkilöt on mainittava nimi nimeltä⁵¹, jotta kevään 1968 ylioppilaspolven läsnäolo ja vaikutus nuortaistolaisen liikkeen kaikkien eri päähaarojen synnysssä tulisi osoitetuksi. Nämä eivät ole satunnaisia jäseniä, vaan vaikuttajia ja pe-

rustajia omilla tahoillaan. Totta kai monia muitakin oli, mutta mistään muusta ikäluokasta ei löydy läheskään samanveroista kasaamaa.

Miksi juuri kevään 1968 ylioppilaat?

Osin vastaus on ilmeinen. He olivat hullun vuoden eturivin seuraajia, jotka ilman suurtakaan aikaisempaa kokemusta ja siis tuorein silmin näkivät 'kai-ken' ja tulivat yliopistoon sukupolvikokemuksensa vallassa ja vakuuttuneina siitä, että maailma oli mullistumassa, ja nopeasti, ja halusivat kantaa kortensa kekoon. Suomessa oli vielä sellainen erikoisuus ja eriaikaisuus, että liike nousi "myöhässä" verrattuna lännen suuriin maihin, joissa vuosi 1968 oli huipennus, minkä jälkeen seurasi lasku ja liikkeen pirstoutuminen pienryhmiin, jotka julistautuivat etujoukoiksi. Suomessa suuri nousu oli vasta päässyt vauhtiin ja jatkui vielä pari vuotta, ja maailmalta ehdittiin imaista etujoukkoajattelua sen vaiheen sekaan. Mukaan tulvineella joukolla oli kasvava alttius kuunnella teräviä ideologeja, joilla näytti olevan tarjolla käsitteitä ja selityksiä.⁵²

Toinen saapumisvuoteen liittyvä tekijä oli se, että vuoden 1968 kokemus lopetti nuoren uusvasemmiston piirissä uskon siihen, että sosiaalidemokratia voisi olla yhteiskunnan uudistamisen johtava aate. Muodostui avoin, nopeille siirtymille altis ja pakonomaiseen kierteseen houkuttava ei enää / ei vielä – tietoisuus, joka avasi näköalaa suureen utopiaan.⁵³ Syksyn 1968 tulokkaat eivät enää menneet SDP:hen lainkaan, vaan alkoivat suoraan hakea ratkaisua vielä enemmän vasemmalta. Hieman vanhemmat radikaalit, jotka olivat ehdineet käydä SDP:ssä, kuten Kari Toikka, toivat sieltä kenties mukanaan ajatusta puolueesta luonnollisena toimintafoorumina.⁵⁴

Kolmantena tuli demografia. Vuoden 1968 ja seuraavien vuosien ylioppilaat olivat suurten ikäluokkien jälkijoukkoa, niitä jotka olivat aina saapuneet tupaten täysille foorumeille: kansakouluun, oppikouluun, yliopistoon. Kaikkien aikojen ennätysmäärä uusia ylioppilaita kirjoittautui Helsingin yliopistoon lukuvuonna 1966/67, lähes 4500. Seuraavilla sijoilla olivat edellinen ja seuraava lukuvuosi.⁵⁵ Paljon aloittajia oli myös 1968, mutta heillä oli jo edessään tukkeutunut yliopisto, ja edempänä häämötti tukkeutuva työelämä. Tuskin monikaan tällaisia laskelmoi viileän rationaalisesti,⁵⁶ mutta ilmapiiriin tilanne toki vaikutti. Yhteiskunnan normaalit kanavat näyttivät tukkeutuneen ja niihin jo päässeet radikaalit eivät näyttäneetkään muuttavan 'systeemiä', vaan systeemi muutti

heidät. Niinpä suurten ikäluokkien radikaalien jälkijoukko käänsi selkensä normaalille yhteiskunnalle ja alkoi hakea jotain kokonaan uutta.⁵⁷

Yhtenä uutuutena vuoden 1968 ylioppilaskuvien *Spes patriae* –albumissa oli ruusu neljän nuoren naisen hampaissa. He olivat aivan eri puolilta, Helsingin Munkkiniemestä, Kokemäeltä, Mikkelistä ja Tampereelta. Ele ei siis ollut yksittäinen oikku, vaan heijasti jotain yleisempää. Tässä nyt löytyi se polvi, joka toteutti Marja-Leena Mikkolan – vielä yksi etsijä ja näkijä sai opetuslapsensa – vuonna 1965 kirjoittaman ’Mallioppilaan laulun’: koululainen on pitkään kiltti ja puuhakas, tuntee kansallisen perinteen ja suurmiehet, pidättäytyy elämästä, kunnes viimein jokin ratkeaa, ja kaikkien ihmytykseksi ”kaikuu julma huuto yli luokan.” Ja sitten: ”Mä lähden hampaissa punainen ruusu / ja tieni vie kauaksi pois.”⁵⁸

Sen sukupolven tulon näki Kersti Juva *Teinilehdessä* syksyllä 1967: nuoriso etsi, joi ja poltti, puhuttiin että marijuanaakin, tyydytti sukupuolitarpeitaan ja tunsu syvän kuilun vanhempiensa kanssa. ”Mutta jos selviämme tästä, meistä tulee voimakas sukupolvi, karaistua terästä!”⁵⁹

Koulut

Nuortaistolaisuuden keskeiset perustajat havaitaan siis kevään 1968 ylioppilaksi. Herää jatkokysymyksiä. Oliko tietyillä kouluilla ratkaiseva osuus? Olivatko nämä ylioppilaat verkostoituneet keskenään jo kouluissa?

Vastaus ensimmäiseen kysymykseen on ilmeinen kyllä. Tällä kertaa voidaan sivuuttaa ’ratavarren ryhmän’ syntysijat Järvenpään yhteiskoulussa, Keravalla ja muualla ratavarressa sekä Lahden lyseossa.⁶⁰ Sen sijaan lähemmän tarkastelun kohteeksi otetaan kaksi helsinkiläistä oppikoulua, joista toisesta tuli hyvin keskeinen osa Akateemisen Sosialistiseuran ydinjoukkoa, kun taas toisessa kasvoi Suomen Teiniliiton radikaaliryhmää, jolla tuli olemaan ratkaiseva vaikutus koululaisjärjestön taistolaistumiseen.⁶¹

Helsingin lyseo oli keskeinen. Se oli kansallisen sivistyneistön kärkiryhmän opinahjosta normaalilyseosta⁶² 1891 irronnut ja sen alivuokralaisena aloittanut proletaarisempi ja urbaanimpi pikkuveli Suomalainen Reaalilyseo. Ressu

oli ”stadinkundikoulu, helsinkiläisen barbaarisuomalaisuuden jalostamo”, niin kuin norssi Matti Kuusi hiukan nenänvarttaan pitkin katsoi. ”Helsingin remseä, sumeilematon, itsevarmasti esiintyvä proletariaatti painoi Ressuun oman karhean leimansa.”⁶³ Sen oppilaita olivat sellaiset työväenliikkeen päähaarojen nimimiehet kuin Väinö Tanner ja Yrjö Leino, samoin kuin runoilija Arvo Turtiainen.

1960-luvun nuorisoliikeshinnän yhdeksi pääsyyksi on niin maailman mittassa kuin Suomessakin kiistatta tunnistettu koulutuksen tavaton laajeneminen⁶⁴, alemmista yhteiskuntaluokista tulleiden oppilaiden määrän ja osuuden kasvu ja koululaitoksen perinteisten arvojen jääminen jälkeen tästä kehityksestä ja yhteiskunnan nopeasta muutoksesta. Mikä siis voisi olla symbolisesti osuvampaa kuin se, että oppikoululaisten vasemmistoaatteet ja lopulta jopa nuortaistolaisuuden esivaiheet muhivat nimenomaan tässä laadukasta eliittitraditiota vaalinessa⁶⁵, mutta pääosin rahvaan poikien omakseen ottamassa oppilaitoksessa?

Vielä väkevämpi symbolinen lataus oli siinä, minkä teeman merkeissä tämä kehitys lähti liikkeelle 1960-luvun alussa. Silloin Ressun teinikunnassa ryhdyttiin pohtimaan niitä uusia ja yllättäviä piirteitä, joita kansallisesta menneisyydestä paljastui Väinö Linnan Pohjantähti-trilogian myötä. Sitä heräsivät pohtimaan viimeisenä sotavuonna 1944 syntyneet teinit, joista asiaan epäilemättä syvällisimmin paneutui teinikunnan yhteiskunnallisen kerhon puheenjohtaja Risto Alapuro – vielä yksi esimerkki siitä, minne asti 17-vuotiaana koettu ensilempi saattaa kestää ja kantaa.⁶⁶

Sisällissodan sovitus oli Suomen 1960-luvun suuria teemoja, Dahrendorfin ja Allardtin sosiologian hengessä. Mutta kansakunnan eheytyksen viimeistelyhanke sisälsi myös menneen ristiriidan uuden ajankohtaistumisen mahdollisuuden: ”Nyt kun kansasta on muodostumassa kansakunta / nousevat sen haamut mittaamaan saatavia.”⁶⁷ Sen mahdollisuuden realisoivat vuosi 1968, joka heitti vasemmistolaistuvat nuoret lopulta kohti punikkiarvoja, tai sitä mitä niiden tulkittiin olleen. Aatekäänteen oire näkyi 16. toukokuuta 1968, kun Tampereella Ratinan stadionilla vietettiin vapaussodan 50-vuotisjuhlia. Vajaa sata vasemmisto-opiskelijaa häiritsi veteraaneja laulamalla Varshavjankaa ja Punakaartilaiden marssia ja huutelemalla ”Alas lahtarit, alas Koli!” Oma

tyytymättömyys yliopiston rehtoriin rinnastui sujuvasti peräti sisällissotaan. Kyltteihinsä mielenosoittajat olivat kirjoittaneet: Sorry, uhrinne oli turha. Tilaisuudessa pidätettiin vuonna 1904 syntynyt mies, joka jatkoi riehumistaan vielä kuulusteluissakin solvaamalla poliisimiehiä lahtareiksi.⁶⁸ Siinä näkyi muuan piirre, jolla oli kenties oma merkityksensä: vaikka sisällissodan kokemus oli juuri vajoamassa puolen vuosisadan unhonrajan tuolle puolen, sen välitön kosketus oli vielä jotenkin nuorten tavoitettavissa. Kuten sosiaalisen taustan tarkastelun yhteydessä mainittiin, taistolaisia ja maolaisia ASS:n jäseniä oli myös työläiskodeista, mutta usein sellaisista, joissa työväenaate oli jo haalistunut. Nyt palattiin punakaartilaisiin isoiisiin.⁶⁹ Mutta suuremmalla ryhmällä kysymys oli siitä, että havaittiin suvun valkoisen taustan vaietut varjot ja ryhdyttiin valaisemaan, miettimään ja katumaan isien syntejä. Ehkä paluu isoiisiin on yleisempikin poliittinen suhdannemekanismi, niin kuin suurten ikäluokkien vasemmistolaiset saivat vuorostaan huomata, kun heidän lapsensa aikanaan palauttivat omien isovanhempiensa sotaveteraanikunnian.

Ressujen teinimaailman vasemmistolaistumisen seuraava porras ajoittuu vuoteen 1965, eli niin kuin teinikunnan Pärskettä -lehden päätoimittaja Pekka Aarnio kuvaili: "Sodan jälkeen tapahtui siirtymistä vasempaan."⁷⁰ Sanonnan tarkoitus oli tietenkin pilkata vanhemman polven tapaa jakaa aika 'ennen sotaa' ja 'sodan jälkeen', mutta ei se pelkkää pilkkaa ollut. Vasta vuonna 1965 vartuvat saattoivat aidosti kokea siirtyvänsä sodanjälkeisestä ajasta johonkin aivan uuteen. Koulun vuosikertomuksia ja Pärskettä silmällessä hämmästelee eniten sitä, kuinka moni myöhemmän vasemmistosuunnan ja etenkin taistolaisuuden keskeinen nimi sai yhteiskunnallisen tulikasteensa noiden vuosien Ressussa. Ainaisen kilpailijan Norssin konventti pysyi pitempään perinteisillä teinilinjoilla ja organisoivat vielä joulukuussa 1967 rajaseutukeräystä kummeilleen, sotainvalidien perheille.⁷¹

Pekka Aarnio ja toinen teinitoimittaja Martti Launis muodostivat 1965 ressurien hootenanny-yhtyeen Guldgurkorna,⁷² jossa voi nähdä myöhemmin nuortistolaisen laululiikkeen alkusolun. Siitä nimittäin sikisi Agit Propin kvartetti. Ressujen yhteiskunnalliseen kerhoon kutsuttiin paitsi sellaisia kulttuurivasemmiston nimimiehiä kuin Arvo Salo ja Pentti Saarikoski myös SKP:n veteraani, vanha ressu Tuure Lehén, joka kertoi 'Mitä se on se marxilaisuus'. Aikaisempina

vuosina ei Terijoen hallituksen ministerillä olisi ollut mitään asiaa isänmaallisten mielialojen hallitsemaan teinimaailmaan. Lehénin kutsuminen kuvastaa sitä, ettei Suomessa juuri ollut vanhempaa kommunismin kokenutta sivistyneistöä, joka olisi voinut tulkita kommunismia radikaaleille nuorille. Ranskassa ja Italiassa 'ennenkin olleita' riitti niin ettei nuorella polvella ollut mitään mahdollisuuksia lähestyä vanhaa stalinismia suoraan, ilman välittäjiä.

Samaisena vuonna 1965 teinikunnan puheenjohtaja Timo Kallinen perusti Ressujen taiteellisen teatterin, jonka puitteissa opeteltiin Brechtin teatterikäsitystä.⁷³ Teatterin nimi viittasi myös venäläiseen kulttuurisuuntaan, samoin kuin aktiivisen elokuvakerhotoiminnan uusi kiinnostuksen kohde, Eisensteinin montaasi.⁷⁴ Mutta sekä politiikan että kulttuurin painavimmat vaikutteet saatiin edelleen lännestä, Yhdysvalloista, nyt vain kriittisinä. Mikko Lohikoski ryhtyi kirjoittamaan Pärskeisiin Vietnamista; kuuluisa ressu Kaarlo Tuori puolestaan markkinoi beat-kirjallisuutta, Kerouacia ja Ginsbergiä, jotka asettivat kyseenalaiseksi länsimaisen kulutusyhteiskunnan.

Oman koulun ulkopuolella ressuilla oli keskeinen rooli partiolaisten itsekritiikissä, jossa hahmoteltiin uudenlaista valveutunutta isänmaallisuutta.⁷⁵ Jo jäähyväishenkisen kokoavan puheenvuoron siinä keskustelussa käytti upseerin poika, ressu Kari Toikka, joka piti partiota edelleen "hyvänä menetelmänä" mutta vieroksui sen "jäykkää ideologiaa." "Emme me ole vastuussa vanhoille miehille heidän aatteellisten tulkintojensa tallentamisesta", hän sanoi, tarkoittaen 30-luvulle juuttuneita ikuisia partiopoikia, joiden konservatiivinen, valtiokirkollinen ja näivettynyt aate "ei kykene vetoamaan tämän päivän nuorisoon, jonka olennaisimmat ihanteet ovat ylikansallinen vastuu lähimmäisistä, altruistinen palveleminen ja aktiivi yhteiskunnallisuus." Myöhemmän maanantaikerhon idea oli Toikalla jo vireillä, sillä "rationaalista keskustelua ja tutkimusta ei enää voida pakoilla."⁷⁶ Aikanaan Toikka ja muut partiolaiset toivat tätä 'hyvää menetelmää' taistolaisuuteen enemmän kuin päältä näytti. Liikkeen tietyn puritaanisuuden juurena voi nimittäin vanhojen kommunistien vaikutuksen ohella nähdä myös partiotaustan. Sininen paita sujahti monen päälle kuin vanhas-ta muistista.

Ressun vahvimmat vasemmistokohortit kirjoittivat ylioppilaisiksi 1966, 1967 ja 1968, isoin ryhmä viimeisenä. Silloin lakkinsa saivat Antti Hautamäki, Suo-

men itsenäisyyden juhluvuoden kirjoituskilpailun voittaja Timo Larmela (joka sen kesän mielenosoituksissa nousi esiin kannabishenkisenä anarkistina) ja koko maineikkaan 8C:n jengi, josta muodostui myöhemmän Akateemisen Sosialistiseurun runkoa (Melkas, Mellais, Uljas, Uusitalo). Heidän lähdettyään teinikunnassa alkoi kokoomuslainen vastavaikutus ja yhteiskunnallisen kerhon kärkeen kohosi Peter Fagernäs. Rehtorin suosiman kokoomuspolven jälkeen seurasi kuitenkin vielä kirkasotsainen totisten poikien vasemmistoryhmä (Marko Auer ja kumppanit) taistolaisuuden merkeissä, sillä myös Helsingin sosialistiset koululaiset sai kantavat voimansa mistäpä muualta kuin Ressusta.

Lauttasaaren yhteiskoulu oli Teiniliitossa hegemoniseen asemaan nousseen kasvatuseräkaalien ryhmän tärkein kotipesä.⁷⁷ Myös siellä oli 1960-luvun alun tiettyä liberaalipolvea (Paavo Nikula ja muita), mutta varsinainen radikaalin suunnan synty ajoittuu vuoteen 1965. Sen vuoden huhtikuussa Yrjö Engeström vaati teinikunnan *Laru*-lehdessä viimeinkin heräämistä, radikaalisia parannuksia ja yhteyksiä muihin kouluihin. Niitä saatiinkin, produktiivisimpia Ressuun, jonka taiteellisen teatterin kanssa järjestettiin oikein matineaa.⁷⁸ Teini Seppo Iisalo kannatti arvostelun aloittamista: ”Ei ole mitään mieltä koskella vanhempia henkilöitä.” Opettajat eivät saaneet määrätä, ”politiikkaa ei saa kieltää teineiltä.”⁷⁹

Puoluepolitiikasta ei ollut kysymys, vaan kouludemokratiasta ja maailman hädästä, jota ”velvollisuutemme kristittyinä” – näin Reijo Miettinen vielä käytti me-muotoa – oli koettava lievittää, sillä ”vielä meidän elinaikanamme ruoka loppuu eräistä osista maailmaa.” Herätteet tulivat Yhdysvalloista, mistä kaikui ’nenä-hootenanny’ eli folk, kärkiniminä Dylan ja Joan Baez, joskaan (lukio-
pojan silmin) ”hän ei ole kovin kaunis.”⁸⁰ Ensi käden tietoa Yhdysvalloista saatiin, kun Engeström pääsi stipendiaatiksi ja törmäsi tosimelessä Vietnamin sotaan. Hetken aikaa hän koetti ymmärtää Yhdysvaltain johtoakin, arvellen että Berkeleyn yliopistossa ”mainion maaperän tarkoituksilleen huomanneilla kommunistikiihottajilla” oli vaikutusta, kun taas Vietnamin tilanne näytti sellaiselta, että ”Kiinan tukemat Viet Cong –sissit jatkavat tappamista.”⁸¹

Mutta sodan jatkuessa ja laajetessa mielialat Yhdysvaltoja vastaan jyrkkenevät ja samaan aikaan myös kotikentällä Lauttasaarella ajaututtiin konfliktiin.

Kun teinit kirjoittivat lehdessään kriittisesti uskonnonopetuksesta, opettaja puuttui asiaan, vaikka koettikin sovittelua ja arveli kritiikin lähteneen ”aidon kyselyn ja oikeata tapailevan arvostelun” pohjalta. Teiniradikaalit eivät talttuneet, vaan lisäsivät höyryä. Seuraavaksi tutkittiin lukiolaisten alkoholinkäyttöä. Viini osoittautui suosituimmaksi, sitä nautti kerran kuussa tai useammin 46 prosenttia lukiolaisista, kotihipoissa ja muualla. Se oli yleistynyt parin vuoden aikana.⁸² Kyselyn sävy oli asiallinen ja opettajat hyväksyivät tulosten julkaisemisen, mutta toimitussihteeri Seppo Iisalo tekaisi Larun uudesta numerosta Hymy-tyylisen mainoksen (”kertoo peittelemättä teinien alkoholikäytöstä”), mikä sai opettajien maljan kuohahtamaan yli. Iisalo ja muuta toimitusta uhkasi ero.

Skandaali oli tavaton, ja se paisui, kun teinien pyrintöihin liberaalisti suhtautunut Helsingin Sanomat teki tapauksesta neljän palstan uutisen, jonka kuvissa virnisteli nuori skandaalijournalisti vierellään yrmeä rehtori.⁸³

Niihin aikoihin koko Suomen Teiniliittokin alkoi joutua vakavammin oikeiston ja Uuden Suomen hampaisiin. Liittoa epäiltiin – siinä vaiheessa perusteettomasti – SKDL-sympatioista ja jopa siitä, että sen rahoituksen takana olivat ”eräät poliittiset piirit.”⁸⁴ Yrjö Engeström – joka oli kohonnut liiton eliittiin ja oli pian kouluasiainsihteerinä sen tärkein ideologi – paheksui puoluekantojen kuiskuttelun kaltaista ”moista asiattomuutta” ja oli vielä vankasti sitä mieltä, että jakautumista poliittisiin ryhmiin ”ei tarvita eikä saa tapahtua Suomen Teiniliitossa, joka on ehdottomasti epäpoliittinen, puolueeton nuorisjärjestö.”⁸⁵

Oppikoulun moraaliset ja isänmaalliset arvot joutuivat kriisiin, kun yhteiskunta modernisoitui nopeaan tahtiin ja televisio toi maailman uudella voimalla oppilaiden ulottuville. Hakiessaan identiteettiään ja kapinoidessaan radikaalit teinit vaistosivat, että yhteiskunnassa saattoi liittolaisiksi olla tarjolla sellaisia voimia, jotka olivat opettajanhuonettakin mahtavampia, kuten kaupallinen nuorisokulttuuri,⁸⁶ julkisuus tai Kekkonen. ”Onko Isä-Urho tietoinen, että suomalainen oppikoulu on samassa pimeydessä kuin aikoinaan.”⁸⁷ Lauttasaarella teinien pyrinnot saivat tukea myös harvinaisemmalla taholta, kirkosta, sillä kesken kiivaimman koulujupakan kirkkoherra Maunu Sinnemäki rukoili saaren iltakirkossa vanhempien nimissä: ”Anna meille ymmärrystä ja voimaa luopua menneiden aikojen ajatuksista ja tavoista, jotka eivät enää vastaa Sinun tarkoi-

tuksiasi.” Ja nuorisolle: ”Anna heille sisäistä voimaa pysyä rehellisempinä kuin me olemme pysyneet, tehdä se minkä me olemme laiminlyöneet, ja korjata se minkä me olemme särkeneet.”⁸⁸

Uskonto, yhteiskunta, alkoholi – oppikoulun tabuista oli enää koskematta kolme kovinta: puolueet, Neuvostoliitto ja seksi. Niihin käytiin käsiksi, kun Heikki Karkkolainen tutki 7-luokkalaisten poliittiset kannat ”tässä kultahampaisten kaupunginosassa.” Yhteensä 101 oppilaan isistä löytyi sentään yksi SKDL:n kannattaja, mutta lapsista ei enää ainuttakaan. Isissä oli 11 demaria, mutta lapsissa vain neljä. Samassa Larun numerossa flirttailtiin toisenkin tabun kanssa, kun Seppo Iisalo paheksui opettajien yksinoikeutta tietokoneisiin: siitä tuli mieleen tsaarin aika Venäjällä, jolloin Eremitaasi oli vain pienen klikin käytössä, kunnes: ”Äkkiä joku sanoi: pitäisi tehdä vallankumous.”⁸⁹

Iisalon heitto samoin kuin Kersti Juvan karaistun teräksen houkutus⁹⁰ ovat merkkejä syksyllä 1967 radikaalipiireihin levinneestä flirttailusta neuvostoterminologian suuntaan. Siinä vaiheessa se oli enemmän porvarin ärsyttämistä kuin vakavaa neuvostomielisyyttä. Näyttävien ele oli yhteiskunnasta syrjäytyneiden asiaa ajaneen Marraskuun liikkeen perustaminen 7. marraskuuta 1967, mikä sattui olemaan Lokakuun vallankumouksen 50-vuotispäivä.⁹¹ Liikkeen ensimmäinen puliukkoaktio puolestaan ajoittui Suomen itsenäisyyspäivään.

Laru-lehden pistot ärsyttivät Lauttasaaren teinikuntaa valvoneen opettajan ilmoittamaan, että lehti oli tehty hänen selkänsä takana ja oli liian radikaali. Seikka pantiin vielä koulun vuosikertomukseenkin. Seppo Iisalo oli jo siltansa polttanut ja vain jatkoi provosointiaan tarttumalla kuumimpaan teemaan, seksiin, ja vielä asettamalla sen vastakkain koulutyön kanssa: ”Seksuaalisesti olemme estyneitä, rajoittuneita, asenteellisia, rakkaudettomia. Silti me yritämme taistellen muistaa: että jotta koska kun jos vaikka; dürfen können mögen müssen sollen wollen.” Eikä siinä kaikki: insinöörin poika tuomitsi vauraiden saarelaiden koko elämäntavan. ”Ja samalla me lauttasaarelaiset lihomme ja suunnittelemme uuden auton ostamista.”⁹²

Lauttasaaren yhteiskoulun radikaalit, jotka olivat ryhmän pienuudesta huolimatta hämmästyttävällä tavalla onnistuneet dominoimaan teinikuntaa, kirjoittivat ylioppilaiksi jotkut jo 1966 ja 1967 ja pääjoukko 1968.⁹³ Oman koulun teinimaailmassa seurasi heti oikeiston valtakausi, mutta Lauttasaaren radikaalit jat-

koivat keskeisissä tehtävissä valtakunnallisilla foorumeilla, Teiniliitossa ja muualla.

Koulutapauksia löytyisi helposti lisää, Helsingistä Töölön tai Alppilan yhteislyseo, Espoosta Tapiolan yhteiskoulu, ja valiokouluja ympäri maata, etenkin poika- tai tyttölyseoita, kuten Kuopiosta tai Hämeenlinnasta, joka oli nuorten sosiologien Eräsaaren ja Perheentuvan koulukaupunki, Erno Paasilinnan ivaa- ma uinuva H:n kaupunki, H:n läänissä. Se oli myös Arto Noron kotipaikka. Hän oli entisen kauppiaan poika, Suomessa vähälukuista aitoa kaupunkien pikkuporvaristoa.⁹⁴

Olennaista oli se, että eri koulujen radikaalit, joita ei yhteen kouluun kuitenkaan juuri sattunut valtavan suurta ryhmää, tunsivat toisensa, olivat kosketuksissa, rohkaisivat toinen toistaan ja levittivät uusia ideoita Suomen Teiniliiton puitteissa. Suomessa, toisin kuin muualla länsimaissa, oli säilynyt yleinen kansallinen oppikoululaisjärjestö, joka koulun kasvaessa kasvoi rajusti ja tarjosi kanavan uusien aatteiden leviämiseen. Virroilta raportoitiin, että kakarat – eli uudet teinijohtajat, niin kuin kolmannelta valtakunnalta haiskahtava termi yhä kuului – olivat olleet ”Maaritin, Ilkka-Christianin ja Weijon kursseilla Pälkäneellä ja tahtovat innoissaan repiä maailman kappaleiksi.”⁹⁵ Tärkeimpiä uusien aatteiden väyliä olivat yhteiskunnalliset kerhot, teiniteatterit ja huhtikuussa 1965 perustettu Teinilehtien Liitto, joka keräsi innokkaat toimittajanalat yhteen, tarkoituksena kumota koulun ”tappava autoritaarisuus” ja vallata kulttuurin kentästä teinilehtien käsittelyyn myös se osa, joka oli ollut ”tuntematonta ja kiellettyä (politiikka, sex, uskontoon kohdistuva terve kritiikki).”⁹⁶ Verkostojen muodostuminen näkyi esimerkiksi siinä, miten näissä kuvioissa pyörineet teinit saivat liiton hallitukseen pyrkiessään kannattajia ympäri maata.⁹⁷

Toisin kuin vasemmistopuolueet tai epämääräiset ryhmät, Teiniliitto oli pitkälle 1960-luvulle sekä opettajien että vanhempien silmissä kohtalaisen respektabeli, asiaankuuluva järjestö, jonka julkaisujen lukeminen ja toimintaan osallistuminen oli lapselle jopa kunniaksi. Kaupallisen nuorisoilmoittelun kasvun siivittämänä Teinilehden levikki kolminkertaistettiin vuonna 1966, jolloin se oli 102.000, eli se tuli jokaiselle oppikoulujen yläluokkalaiselle. Vastustajat valittivat, miten Teinilehti levisi ”tavalla mihin vasemmistolehdet eivät pysty (ne kun eivät yleensä leviä porvarillisiin koteihin).”⁹⁸ Uusien aatteiden leviämässä ak-

tivistien pariin keskeisenä väylänä oli kurssitoiminta, etenkin Teiniliiton kesäkurssit, joille 1960-luvun jälkipuoliskolla osallistui nelisensataa teiniä joka kesä. Juuri nämä kurssit olivat nuorten tyttöjen yksi tärkeä väylä aktiivisuuteen ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen: jo kesän 1965 kursseilla tyttöjä oli selvä enemmistö, 224 (poikia 190).

Ensimmäisenä, jälkikäteen katsoen ikään kuin pilottiluonteisena kumousaateena Teiniliiton kautta levisi vuonna 1967 vapaan kasvatuksen Summerhill -aate, jonka maahantuoja oli Yrjö Engeström.⁹⁹ Samaan kokonaisuuteen liittyi liiton osallistuminen ensi kertaa Vietnamin sodan vastaiseen mielenosoitukseen ja taksvärkkikeräyksen kohdistaminen tukemaan Mosambikin pyrkimyksiä pois Portugalin siirtomaavallasta. Siinä vaiheessa Teiniliitto joutui jo rehtorien vakavien vastatoimien, kieltojen ja kokoomuksen poliittisen juntauksen kohteeksi.¹⁰⁰ Kommunistileimaan saatiin tottua paljon ennen kuin oltiin kommunisteja.

Itse kommunistit seurasivat kiinnostuksella teinimaailman muutoksia, mutta heiltä puuttui suoria keinoja vaikuttaa. Eri leirit olivat kaukana toisistaan ja kulttuurit erilaiset. Matti Puolakalla ja muilla maolaisuudesta 1960-luvun puolivälissä kiinnostuneilla ressuilla olisi kenties ollut tilaisuus hyödyntää vuosikymmenen puolivälin 'heräämistä' ja Kiina-kiinnostusta ja vaikuttaa koulu maailmassa, mutta se ryhmä oli taustoiltaan SKP:n eliittiä ja oli omaksunut eristäytyvän, salailevan ja puritaanisenkin lahkokulttuuriin, johon 'ulkopuolisia' ei hevin laskettu.

Paremmiin menestyi ratavarren ryhmä (Aku Alanen, Jaakko Laakso, ym.). Heillä vanhemmat olivat rivikommunisteja ja he olivat Teiniliiton kursseilla ja muussa toiminnassa kasvaneet radikaaliteinien valtavirran puheenparteen, moraalisiin arvoihin ja elämäntapaan. He käynnistivät SDNL:n koulupoliittisen jaoston syyskuussa 1967 tavoitteenaan organisoida "poliittisia yhteyksiä teinimaailmaan."¹⁰¹ Menestys ei aluksi huimannut, mutta organisatorinen perusidea sopi avoimeen tilanteeseen. Ajatuksena ei ollut tiukka lahko Helsingissä niin kuin maolaisilla, vaan maanlaajuinen verkosto, joka muodostui 'yhteyksistä'. Toimintatavasta saa käsityksen suojelupoliisin raportista, kun SDNL:n tuore lahtelainen tiedotussihteeri Alpo Halonen ilmestyi Poriin helmikuussa 1969 ja asettui hotelli Satakuntaan. Hämmäntynyt vanhempi kansandemokraattinen nuorisovirkailija raportoi, miten Halonen otti yhteyttä "oppikoulujen teinikun-

tien edustajiin ja eräisiin muihinkin epäpoliittisessa nuorisotoiminnassa toimiin henkilöihin, joille oli puhunut vasemmistoradikaalisen, pääasiassa koululaisista muodostuvan yhdistyksen perustamisesta tänne”, ei ahtaan poliittisessa mielessä, vaan väljässä yhteydessä SKDL:ään.¹⁰² Läpimurrot alkoivat loppuvuodesta 1969, jolloin perustettiin Helsingin sosialistiset koululaiset (HSK). Sitä seurasi samanlainen seura Tampereella, TASOK.

Hyvin nuorten verkosto heijasti vaikutustaan vanhempiin 60-lukulaisiin, sillä vuosi 1968 loi suoranaisen nuoruuden kultin ja lietsoi uskoa siihen, että tuorein ja varmin viisautta kuultiin nuorimpien suusta. Antti Eskola näki mielessään pienen marxilais-leniniläisen opiskelijatyön, joka ”sanoo totuuden ja minä kaikkine oppeneeni typeryyden.”¹⁰³ Sellainen tyttö Tampereella oli esimerkiksi terävä ja päättäväinen Mervi Viteli, jonka nauru heläytti helposti miehen päähän rikki.¹⁰⁴

Aluksi vierastettu kommunistiryhmä saavutti hegemonian Teiniliitossa 1970-71, ei niinkään konspiraation tai juntauksen tuloksena kuin siten että Teiniliittoa jo hallinnut kasvatusradikaalien ryhmä, kärjessä vanhat lauttasaarelaiset, kääntyi kommunismiin. Ja he valitsivat sen kommunismin lajin joka oli lähinnä ja vielä avoin ja sopi parhaiten heidän kulttuuriinsa: ratavartelaiset. Teinitoiminnassa syntyneet verkostot ja tuttavuussuhteet ympäri maata ovat pääasiallinen selitys siihen, että taistolaisuus levisi niin nopeasti ja jäi vaille vakavia haastajia vasemistonuorison parissa. Teiniliiton kesäkurssilaisissa vielä vuosikymmenen vaihteessa havaitsee erittäin paljon myöhempiä taistolaisia, melkein päälleliikkeen valtakunnallisen nuoriso-organisaation rungon.¹⁰⁵ Mutta sitten kun taistolaisryhmä kiinteytyi 1971 ja hallitsi Teiniliittoa ja koetti sitä kautta levittää aatettaan, se ei enää sujunutkaan yhtä helposti.

Pääaine

Vaikka yliopistoon 1968 saapuneilla oli kouluaikaiset verkostonsa, suuri merkitys oli myös niillä verkostoilla, jotka syntyivät heidän aloitettuaan opintonsa. Se paljastuu, kun tarkastellaan Akateemisen Sosialistiseuran uusia jäseniä pääaineittain.

ASS:n jäsenlukuja on vertailtu yliopiston kirjoilla olleiden määrään, jolloin prosenttiluvut näyttävät pieniltä, koska kirjoilla oli paljon ’ilmaa’, ei-aktiivisia

Taulukko 4. Akateemiseen Sosialistiseen 1969–72 liittyneet tiedekunnittain / pääaineittain.

	Lukuvuosi			yhteensä	% kirjoilla olleista
	1969/70	1970/71	1971/72		
teologinen	0	2	6	8	0.8
oikeustieteellinen	5	12	27	44	2.1
lääketieteellinen	9	36	40	85	5.6
historiallis-kielitieteellinen	19	128	131	278	4.0
<i>isot vieraat kielet</i>	2	13	12	27	1.1
<i>suomi</i>	0	8	6	14	2.1
<i>historia</i>	0	5	21	26	5.5
<i>kirjallisuus</i>	4	12	22	38	8.7
<i>taidehistoria</i>	1	5	8	14	5.5
<i>kasvatustiede</i>	2	14	23	39	7.4
<i>psykologia</i>	5	31	20	56	8.1
<i>muu</i>	5	40	19	64	4.3
matemaattis-luonnontieteellinen	11	63	60	134	2.3
valtiotieteellinen	42	146	123	311	9.9
<i>tilastotiede, filosofia</i>	3	2	7	12	4.5
<i>kansantaloustiede</i>	9	20	19	48	5.4
<i>valtio-oppi</i>	6	18	16	40	5.7
<i>sosiologia</i>	20	84	55	159	23.7
<i>sosiaalipolitiikka</i>	3	12	22	37	8.9
<i>historia-aineet</i>	1	10	4	15	7.7
maatalous-metsätieteellinen	2	6	8	16	1.3
voimistelulaitos	0	0	0	0	0
Helsingin yliopisto, yhteensä	88	393	395	876	4.0
muut yliopistot Suomessa	1	3	3	7	
Social & kommunalhögskolan	0	2	8	10	
kauppa- ja tekn. korkeakoulut	2	17	22	41	
teatterikorkeakoulu	0	3	2	5	
taideteollinen oppilaitos	2	18	41	61	13.8
taideakatemia	0	3	3	6	
tekniset opistot ja koulut	1	2	12	15	
muut oppilaitokset	1	0	20	21	

Kirjoilla olleiden määränä käytetty kevätlukukauden 1971 lukua.

Ulkomailla opiskelleet jäsenet on jätetty pois.

Lähteet: Jäsenilmoituskaavakkeet 1969-72, Akateeminen Sosialistiseura, Kansan arkisto. Helsingin yliopiston luettelo, 1969-72. Taideteollinen oppilaitos. Vuosikertomus 1970-71 (Helsinki 1971), 26.

opiskelijoita. Mutta sopivampaa vertauslukua ei ole tarjolla, ja keskenään prosentteja voi hyvinkin verrata. Toisaalta neljäkin prosenttia oli paljon: vuosikymmenen opiskelijaliikkeiden maailmankuulu esikuva Free Speech Movement sai Berkeleyssä 1964 mukaansa juuri ja juuri 4% aktiivisesti yliopiston kirjoissa olleista.¹⁰⁶

Jos sukupuoli, sosiaalinen tausta tai äidinkieli ei erottanut ASS:n jäsentä keskimääräisestä yliopiston opiskelijasta, pääaineittain erot olivat sitäkin dramaattisempia.¹⁰⁷ On selvää, että osaksi jäsenten kasautumista tiettyihin pääaineisiin selittää triviaali verkostoituminen: kellokas tai kaveripiiri lähtee mukaan, vetää toisia jne. Mutta myös itse pääaineen luonteella tieteenalana täytyy olla jokin merkitys.

Matti Klinge on lukenut ylioppilaskommunismiin tyyssijoiksi vapaat tiedekunnat eli filosofisen kaksi osastoa ja valtiotieteellisen, sekä jossain määrin teologisen. Porvarillisen ajattelun linnakkeiksi jäivät ammatilliset tiedekunnat.¹⁰⁸ Nyt näitä havaintoja on mahdollista täsmentää, täydentää ja vähän korjatakin, ennen kaikkea lääketieteellisen tiedekunnan osalta. Tulevia lääkäreitä nimitäin liittyi kohtalainen määrä ASS:n jäseniksi. Se oli uutuuksia. Myös 1930-luvun ASS oli tuonut muutaman lääkärin, kuten Mauri Ryömän, mutta yleisemmin lääkärit oli niin Suomessa kuin muualla tunnettu penseästä suhtautumisestaan työväenliikkeeseen. Michels selitti sitä sillä, että sosialismi veti puoleensa deduktiivisten, mutta ei induktiivisten tieteiden harjoittajia.¹⁰⁹ ASS:n kannatus medisiinarien parissa selittyi Marraskuun liikkeellä, joka perustettiin syksyllä 1967 auttamaan puliukkoja ja muita syrjäytyneitä. Sen jyrkkä siipi – jota vetivät vanhat ressurssit Martti Kuokkanen, Heikki Hirvensalo ja Matti Ranki sekä Kari Toikka ja Pekka Aarnio – oli lääketieteilijöiden, sosiologien ja filosofien epäsuorasti liittyminen, joka aikanaan päättyi ASS:ään.¹¹⁰

Muuten Klingen ammatillisuus-teesi saa luvuista tiettyä tukea, myös humanistisen tiedekunnan sisältä, jossa ASS ei juurikaan kiinnostanut tulevia kieltenopettajia. Voimistelulaitos oli täysin ja maatalous-metsätieteellinen melkein immuuni. Jokunen herkkä juristi löytyi, mutta ei kovin sankkaa joukkoa. Myös matemaattis-luonnontieteellisessä kiinnostus jäi laimeaksi, yhdellä poikkeuksella, jonka muodosti uusi ala, tietojenkäsittely. Kun ASS alkoi syksyllä 1970 muokata organisaatiotaan nopeaan kasvuunsa ja panna pystyyn soluja, heti so-

siologian ja (tietoteorian luennolla perustetun) filosofian solun jälkeen tuli kolmantena ATK.¹¹¹

Teologisen kohdalla vasemmistovirtaus ei näytä kovin sakeana kohdistuneen aivan ASS:n riveihin saakka. Muutaman yksilön (Terho Pursiainen, Heikki Palmu) maine kenties sai tilanteen näyttämään jyrkemmältä kuin se olikaan. Teologien kannalta varsinainen stalinismi oli sentään liian paksua; useimmat ASS:n teologit ryhtyivät kannattamaan SKDL:n enemmistösiipeä. Ehkä juuri vasemmistoteologeille olisi parhaiten sopinut 60-luvun suhteellisen karsinattoman ja vapaan liikehdinnän jatkuminen.

Ei ole yllätys, että Akateemisen Sosialistiseuran pesäpaikaksi osoittautuu valtiotieteellinen tiedekunta ja siellä sosiologia, Freie Franzenia. Joka neljäs yliopiston kirjoilla ollut sosiologian opiskelija liittyi ASS:n jäseneksi. Se on hämmästyttävä luku.

Sosiologia oli modernisaation ja suuren muuton oppi, uusi, muodikas ja joustava tieteenala, joka näytti tarjoavan parhaat välineet muodosteilla olevan maailman jäsentämiseen. Vanha oppi kansakunnan talonpoikaisesta eheyttämisestä korvautui Dahrendorfin ja Allardtin teorioilla, joiden mukaan ristiriidat tunnustettuina ja säädeltyinä lisäsivät yhteiskunnan toimintakykyä ja kiinteyttä. Kävi sitten niin – oliko se historian viekkautta vai mitä – että ristiriita tuli myös tämän teorian sisään ja vuoden 1968 jälkeen muodostui allardtilainen vasemmisto, joka liikkui kohti marxismia ikään kuin sen prosessin jatkeena, jossa sosiologia siirtyi mikrotasolta makrotasolle ja keskeiseksi käsitteeksi nousi 'normin' sijaan 'rakenne'. Ja siinä prosessissa niin kuin muussakin elämässä kävi ilmi, ettei ristiriitojen tunnustaminen välttämättä johtanut niiden laantumiseen, vaan jopa kärjistymiseen.¹¹²

Sosiologian vaikutus ulottui laajasti muille tieteenaloille ja se koettiin jopa elämää suurempana vapahdusoppina, mitä kuvaa tapaus Otaniemestä keväällä 1969. Kun suurella siirtotyömaalla oli järjestyshäiriöitä ja kannausta, ruotsinkielinen teekkariyhdistys TF ('Täffä') vaati kirjeessään ministereiltä, että järjestysmiesten suorittamat pahoinpitelyt oli annettava "kolmannen osapuolen, esim. yliopiston sosiologian laitoksen tutkittavaksi."¹¹³ Samaan tapaan Rousseau aikoinaan yhteiskuntasopimuksen kirjoittajana ja ajanhengen tulkina kutsuttiin laatimaan Puolalle uusi perustuslaki. Olisi ollut näkemisen ar-

voista, olisiko Erik Allardt selviytynyt omasta tilauksestaan yhtä kätevästi kuin hän omastaan.

Sosiologian kohdalla poliittinen kehitys oli johdettavissa alan omasta logiikasta, sillä Pekka Kuusi oli jo 1961 kehittänyt tieteellisen politiikan ideaa, ja samaan suuntaan sinkoili myös Allardt'n aatos. Kun kysymys oli tieteenalan sisäisestä logiikasta, ei ole ihme, että sosiologian alalla taistolaisuuteen lähti mukaan myös opettaja- ja tutkijakuntaa. Samasta syystä Toikan ja kumppaneiden oli mahdollista vakuuttavasti perustella puolue tieteen sisäisellä kielellä ja sen argumenteilla.

Aikaisemmin työväenliikkeen sivistyneistö oli eri maissa rekrytoitu useimpien humanistien parista, ja heidän edustuksensa myös uudessa ASS:ssa oli vahva, etenkin teoreettisempien aineiden opiskelijoiden piirissä. Myös maailman taiteellinen hahmottaminen oli sankasti edustettuna, niin yliopistolla kuin erityisesti Taideteollisessa, jossa assilaisuus oli vahvinta heti sosiologian jälkeen; myös siellä liittyi opettajia ja tutkijoita. Pesäpaikkoja olivat grafiikka- ja erityisesti kameraosasto sekä naisvaltainen pukusuunnittelu.

Pääaineista saadut tiedot tukevat ajatusta, että opiskelijataistolaisuuden synty liittyi kansallisen aatteen hapertumiseen ja väistymiseen modernisaation paineessa, ja sitten puolestaan itse modernisaation kriisiytymiseen prosessin nopeuden ja mittasuhteiden painosta.¹¹⁴ Maailman hahmottamisen edellytykset muuttuivat erittäin nopeasti ja vastausten tarve tuntui polttavana.

Kun taistolainen ASS valmistui, siellä ei oltu täysin tyytyväisiä jäsenten oppiaineisiin, koska ne eivät olleet sitä, mitä niiden olisi omaksutun teorian mukaan pitänyt olla. Jo keväällä 1971 Juhani Ruotsalo viestitti radikaaleille koululaisille, ettei yhteiskuntatieteilijöitä tarvittu enää yhtään lisää, vaan oli syytä hakeutua muille aloille, erityisesti teknisille, siellä näet oli parhaat edellytykset organisoida, koska insinöörit olivat jo esiproletariaattia.¹¹⁵ Ajatus vastasi valtiomonopolistisen kapitalismin teoriaa, mutta ASS:n syntykokemukselle ja suomalaisten yliopistojen todellisuudelle se oli vieras. Lähinnä se osoittaa, miten nopeasti äsken vielä avoin liike alkoi panna uusista ajatuksistaan aita ympärilleen.

Entä sitten?

Artikkelin tarkoitus oli luoda vankempaa asiapohjaa nuortaistolaisuuden tutkimukselle. Selville saatiin suuntauksen osanottajien taustoihin ja taustaverkostoihin sekä opintojen ajoitukseen ja ainevalintaan liittyneitä tekijöitä. Sekaan tuli kylvettyä muutama teorianpoikanen, mutta tyhjentävästä selityksestä ei voi puhuaakaan. Jätän aineiston halukkaiden kaluttavaksi ja johtopäätökset täydennettäväksi ja oiottaviksi.

Tällä kertaa käsittelemättä jäivät vuosien 1968-71 aateprosessin tarkempi erittely ja eri aatevaihtoehtojen kamppailu, nuortaistolaisuuden synnyn suhde yleisempään politiikan muodonmuutokseen ja puoluepolitiikan vaikutusalueen tavattomaan laajenemiseen, samoin Suomen yleisen tilanteen ja kansainvälisen aseman tälle prosessille muodostamat reunaehdot. Vasta kun tästä kaikesta ja vielä muustakin on parempi käsitys, voi hahmotella suurta selitystä¹⁶.

Jos sellaiseen milloinkaan päästään, sillä nuortaistolaisuudessa tuntuu olevan jotain, joka ei helposti taivu järjellä käsitettäväksi.

Viitteet

- ¹ Niminovelli Marja-Leena Mikkolan kokoelmassa Mykkä tytär. Novelleja (Otava 2001), 200.
- ² 'Taistolaisuus' oli aikalaisten haukkumasana, joka tarkoitti Suomen kommunistisen puolueen vähemmistösiipeä ja siihen liittyntä nuorisoa ja kulttuuriväkeä. Viimeksi mainituista on tutkimuksessa puhuttu 'nuortaistolaisuutena'. Käsitteissä on puutteensa, mutta niiden avulla lukija ainakin ymmärtää, mistä on puhe.
- ³ Tutkimusperustaa loi Matti Hyvärinen, Alussa oli liike (Vastapaino 1985) ja Viimeiset taistot (Vastapaino 1994). Varteenotettavaa tutkimusta on jo kymmeniä nimikkeitä.
- ⁴ Yhtenä synnä varovaisuuteen oli heti alussa hankittu kipeä kokemus, kun Alpo Halosen laatima salainen suunnitelma unohtui Jaakko Laakson ravintola Kosmoksen narikkaan ja päättyi Uuden Suomen palstoille syyskuussa 1970. Skandaali herätti Suomen demokraattisen nuorisoliiton johdon vastatoimiin ja vaikutti siihen, että SDNL ei koskaan siirtynyt taistolaiseen johtoon. Ks. nimim. Vanha masi, 'Naamarein ja tekoviiksin', Uusi Suomi 19. 9. 1970; Reijo Viitanen, Punainen aate sininen vaate. Suomen demokraattinen nuorisoliitto 50 vuotta (SDNL 1994), s. 532-36. Viitanen olettaa paperin kirjoittajaksi Laakson. – KTR aloitti säännöllisenä elimenä käsitykseni mukaan 1971; alkuvuosina sitä ei mitenkään valittu, vaan siihen kuuluivat ne, jotka tiesivät asiasta ja katsoivat siihen kuuluvansa. Elimestä käytettiin aina pelkästään lyhennettä; olen kuullut, että se olisi tarkoittanut 'keskustyöryhmää', mutta on värikkäämpiäkin selityksiä.
- ⁵ Se oli valmiina heti 1971: "Yliopiston ainoa tieteellis-poliittinen organisaatio on ASS – työväen luokkataistelun organisaatio yliopistolla!" Soihdunkantaja 4/1971, s. 13. Tätä tavaraa sitten riitti.
- ⁶ ASS:n kupongeissa kysyttiin uuden jäsenen nimeä, syntymäaikaa ja -paikkaa, isän (äidin) ammattia, koulua, opintojen pääainetta ja kuulumista muihin järjestöihin. Toisinaan kuponki on vajavaisesti täytetty, esim. kun joku jo mukana ollut kirjattiin vasta jälkikäteen jäseneksi, tai kun seuraan liitettiin uusia jäseniä valtataistelutilanteessa (heidän kupongeistaan puuttuu usein allekirjoituskin). ASS numerot kuponkit, mikä tarjoaa mahdollisuuden kontrolloida sarjan täydellisyyttä. Jäsenilmoituskavakkeet, Akateemisen Sosialistiseuran arkisto Bb 14-17, Kansan arkisto. Helsingin yliopiston kirjoissa olleiden tietoja on verrattu opiskelijarekisteriin, joka painettiin vuosittain. Helsingin yliopiston luettelo. Kevätlukukautena 1969, sama 1970, 1971, 1972 (Helsingin yliopisto 1969, 1970, 1971 ja 1972). Ellei jäljempänä muuta lähdeä anneta, pohja-

na on tämä aineisto.

- ⁷ Referaatti Antti Eskolan alustuksesta, moniste 'SOL:n seminaari Lautsiassa 9.-10.11. 1968', referoi Kalevi Kivistö, Veikko Lehtisen puheita ja aineistoja, SKP:n valistusjaosto, Kansan arkisto.
- ⁸ Kari Paakkunainen on kertonut, että kansandemokraattisten opiskelijoiden KOJ:n johto pyrki ker-
ran saamaan Aarno Aitamurrolta selville SKP:n johdon käsityksen opiskelijaliikkeen strategi-
asta. Nuorena juristiopiskelijana ASS:ään kuuluneen Aitamurron ohje oli selkeä: "Valmistukaa
nopeasti."
- ⁹ Häthätää koottu toimintaryhmä asettui ASS:n johdoksi 20. marraskuuta 1968; vuosikokouksessa 29.
1. 1969 se otti seuran johdon virallisesti käsiinsä, kun puheenjohtajaksi valittiin Kari Jyrkinen,
varalle Reijo Lehtonen (myöh. Kalmakurki) ja sihteeriksi Kari Salo. ASS:n toimintakertomus
vuodelta 1968 ja jäsenkirje 8. 2. 1969, Akateemisen Sosialistiseura Dd 4 ja Fb 2, Kansan arkis-
to. Jo vuosikokouspäivänä leninistien joukosta liittyi ensimmäinen virallinen jäsen, Susanne
Björkenheim, mutta isompi ryhmä kirjattiin jäseniksi vasta 26.2.: Jaakko Laakso, Reijo Lehtonen
(joka oli jo seuran varapuheenjohtaja), Kari Salo (jo seuran sihteeri), Aku Alanen, Peter Nilsson,
Alpo Halonen, Vesa Keskiarja, Timo Ravela ja muita; Bjarne Nitovuori myöhästyi vielä pari päi-
vää. Nimissä on sekä myöhempien taistolaisten että myöhempien maolaisten keskeisiä hen-
kilöitä; siinä vaiheessa nämä suuntaukset olivat vielä melkein samaa. Matti Puolakka, Timo
Linsiö ja Kari Jyrkinen olivat jo vanhoja jäseniä.
- ¹⁰ Matti Viikari liittyi ASS:n jäseneksi 5.3. 1969. Viikarin Saksan-viisauden 1968 tekemästä vaikutukses-
ta ks. Johan von Bonsdorff, Kun Vanha vallattiin (Tammi 1986), 43.
- ¹¹ Terhi Nokkala: Barrikadeille vai ei? Kokoomusopiskelijat ja 1960-luvun radikalismi, Ajankohta.
Poliittisen historian vuosikirja 2001 (Helsinki 2001), toim. Elina Katainen; Vesa Vares, Kaksi as-
kelta edellä. Kokoomuksen Nuorten Liiton historia 1928-1996 (KNL 1999).
- ¹² Ks. Laura Kolbe, Eliitti, traditio, murros. Helsingin yliopiston ylioppilaskunta 1960-1990 (Otava 1996),
s. 369 seurr.
- ¹³ ASS:ään liittyi 2.-8.12. 1969 kaksitoista uutta jäsentä (näistä kolme naisia), jotka jäsenkuponkinsa
kohtaan 'muut järjestöt' merkitsivät Kannun tai sosiologien Kontaktin. Ainejärjestöistä tuli li-
säksi pari medisiinaria ja Limeksen jäsentä.
- ¹⁴ Ylioppilaiden liike arvelutti etenkin Helsingissä, "jossa liikehdintä ei ole riittävästi poliittisten järjes-
töjen kontrolloitavissa." SOL:n työvaliokunnan ptk. 20.2. 1970. Timo Linsiö: Ylioppilaat lakkoii-
lemassa, Soihdu 1/1970. SOL:ssa nähtiin sen kevään ykkösasiaksi vaikuttaminen SKDL:n sisäl-
lä, ks. toimintasuunnitelman käsittelyä SOL:n työvaliokunnan ptk. 9.1. 1970, SOL Cd 31, Kansan
arkisto.
- ¹⁵ UJCM-l:n johtohenkilön Robert Linhartin neuvo olla menemättä Quartier Latiniin, ks. David Drake,
Intellectuals and Politics in Post-War France (London: Palgrave 2002), 240.
- ¹⁶ SKP:n järjestöosaston tilasto 'Puolueen jäsenet ikäryhmittäin kesällä 1965', SKP Järjestöosasto D 29,
Kansan arkisto.
- ¹⁷ SDS-luvut: George Katsiaficas, The Imagination of the New Left. A Global Analysis of 1968 (Boston:
South End Press 1987), 186. SOL:n suhdeluvun pohjana on arvio, että oikeita jäseniä oli jonkin
verran yli 3.000. Se voi olla alakanttiin, sillä 1970-luvun alkupuoliskolla pelkkä ASS sai n. 2000
jäsentä. Vielä laskukaudella 1978-79 SOL:lla oli maksaneita jäseniä selvästi yli 2.000, ja silloin
jäsenmaksujen kanto alkoi jo rappeutua. 'Jäsenmaksutilanne / Oikeus liittokokousedustajiin',
SOL:n paperi, 22. 9. 1979.
- ¹⁸ Ruotsin FNL-liike näyttää kasvaneen saman tyylisesti mutta hiukan aikaisemmin. DFFG:ssä oli
vuonna 1969 2-3000 jäsentä. Kim Salomon, Rebeller i takt med tiden. FNL-rörelsen och 60-ta-
lets politiska ritualer (Stockholm: Rabén Prisma 1996), s. 104.
- ¹⁹ Opiskelijatoiminnassa rajapyykkejä olivat SOL:n varmistuminen (ASS:n ratkaisevalla myötävaiku-
tuksella) nuortaistolaiseen johtoon maaliskuussa 1971, SOL:n ja nuorisoliiton yhteistyön (toi-
misto, yksi palkkaus) katkeaminen huhtikuussa ja SOL:n periaateohjelman hyväksyminen tou-
kokuussa sekä uusimuotoinen Soihdu-lehti numerosta 2/1971 alkaen.
- ²⁰ Tämä on tavanomainen vallankumousliikkeiden logiikka niiden syntyvaiheessa; viimeksi sitä saatiin
katsella sosialismin sortuessa Itä-Euroopassa.
- ²¹ Koko tarkasteltavan kauden oli olemassa Otaniemen kansandemokraatit, mutta silti 12 Teknillisen
korkeakoulun opiskelijaa liittyi 1969-72 ASS:n jäseniksi. Samalla tavalla oppikoululaisia varten
oli HSK, mutta heitäkin liittyi tai liitettiin ASS:n jäseniksi.
- ²² Ks. Camille Paglia, Sex, Art and American Culture. Essays (New York: Vintage Books 1992), 99.
- ²³ Pekka Aarnio: Muutoksen agentit ja muutokset strategiaa, teoksessa Johdatus uuteen yliopistoon.
Yliopisto, tiede, kapitalismi (Kansankulttuuri 1970), 204. Ks. Kolbe 1996, s. 410 seurr.
- ²⁴ Arto Noron haastattelu 29. 1. 1991. Komeasti ja yksityiskohtaisesti prosessia on eritellyt Juhani
Ruotsalo kahdessa John Lagerbohmin tekemässä haastattelussa, ravintola Esterissä 24. 1. 1995
ja Old Skippersissä 19. 6. 1995. – Prosessi oli päätöksessään elokuussa 1970: Ruotsalo liittyi ASS:
n jäseneksi 4.8. 1970. Toikka ja hänen vaimonsa 26.8. – Tyyllilleen uskollisena Toikka itse tor-

- jui maanantaikerhon merkityksen ja oman roolinsa. ”En näkis siinä mitään ihmeellistä.” Kari Toikan haastattelu 21.5. 1991.
- ²⁵ Panu Rajala, Enkeli tullessa. Elinan suljetut elämät (Otava 1997), 149. Tapaus sattui 1973.
- ²⁶ Peter von Baghin esittelyteksti Kristiina Halkolan levyyn Täytyy uskaltaa, Love Records LP 37 (1971). Sanaa ’julkkis’ ei vielä esiintynyt, mutta siitä tässä oli puhe. Kanteen oli kappaleiden tavanomaisten tekijäkrediittien perään lisätty SKDL:n, SKP:n ja Kansankulttuurin kirjakaupan Punanurkan puhelinnumerot. von Baghin loppunousu oli komea: ”Kristiina Halkolan ensimmäinen LP on luomassa siltaa voittoon.”
- ²⁷ Eric Hobsbawm, *Interesting Times. A Twentieth-Century Life* (London: Allen Lane 2003), 73. ”Next to sex, the activity combining bodily experience and intense emotion to the highest degree is the participation in a mass demonstration at a time of great public exaltation.” Hobsbawm kehitelee idea pitempäänkin.
- ²⁸ Raportissa Ranskan nuorkommunistien kokouksesta Johannes Pakaslahti kiitteli, että siellä toiminnutta erillistä tyttöjen liittoa UJFF:ää ”ei suinkaan tule pitää minään emansipaatioliikkeenä, sen toiminta lähtee selvästi yhteiskunnallisesta analyysistä, jonka avulla se selvittää nuorten naisten asemaa kapitalistisessa yhteiskunnassa.” Pakaslahden raportti Saint-Denisistä 4.-6.12. 1970, liitteenä SDNL:n keskushallituksen pöytäkirjassa 30.-31.1. 1971, Kansan arkisto.
- ²⁹ Näitä seikkoja puitiin paljon naisten pohdintoissa nuortaistolaisuuden päätösvaiheessa. Varhaisena esityksensä esim. Gunilla Hemming & Kerstin Smeds, *Ansats. Meddelanden från 70-talet* (Söderströms 1979).
- ³⁰ Michael Walzer, *’Intellectuals, Social Classes and Revolutions’, Democracy, Revolution, and History*, ed. Theda Skocpol (Ithaca: Cornell University Press 1998), 135.
- ³¹ Ks. Anna Kontulan pro gradu ’Kuollut muttei kuopattu. Taistolaisuus ja miten sitä muistetaan’, Tampereen yliopisto 2003. Erik Allardt pani kansainvälisen aineiston nojalla saman seikan merkille jo 1968, ks. muistelmat *Bondtur och kulturchocker. En intellektuell självbiografi* (Söderström 1995), 116.
- ³² Matti Klinge, *Eurooppaa. Päiväkirjastani 1999-2000* (Otava 2000), 105.
- ³³ Toisaalta heidän piirissään oli työväenjärjestöjen toimitsijoiden, puoluejohtajien ja kansanedustajien lapsia, jotka on sijoitettu alempiin tai ylempiin toimihenkilöihin, vaikka koti oli hyvinkin työväenhenkinen.
- ³⁴ ASS:n uusien jäsenten kupongeissa oli silmiinpistävä monella syntymäpaikka toinen kuin ylioppilaaksi tulon koulupaikkakunta. Koska sopivaa vertailuaineistoa ei löytynyt, tämä seikka jäi tarkemmin tutkimatta. On silti vahva hypoteesi, että nuortaistolaisiin päätyneet olivat lapsina kokeneet kaupungistumisen ja suuren muuton.
- ³⁵ Ruotsinkielisten nuorkommunistien pääfoorumi Helsingissä oli 1969 perustettu Avant-yhdistys, jossa kesällä 1970 oli 50 jäsentä. Sen kautta elvytettiin ruotsinkielinen nuorisoliittolaistoiminta eri puolilla maata. Ks. Björn Wahlroosin muistio, liitteenä SDNL:n keskushallituksen pöytäkirjassa 15.-16.8. 1970, Kansan arkisto. Turusta UF [Ulf Forsman] & RH, ’SÄS’, *Soihtu* 3/1971.
- ³⁶ Robert Michels, *Puoluelaitos nykyajan demokratiassa*, suom. Timo Kyntäjä (WSOY) 1986, 204, 223. Alkuteos *Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie* ilmestyi Leipzigissä 1911. ASS:ssä omaksuttiin teoria, että jäsentulva johtui sivistyneistön proletarisoitumisesta. ”Kokonaisia hallitsevan luokan kerroksia sortuu proletariaatin riveihin, opiskelijat ja lukeneisto yleensä proletarisoituu.” Risto Uljaan pääkirjoitus, *Soihtu* 4/1970.
- ³⁷ Matti Virtanen on tulkinnut jopa nuortaistolaisten ääriolojaisuuden Neuvostoliitolle juontuneen kansallisista motiiveista Tšekkoslovakian miehityksen jälkeisessä asetelmassa: ”Suomen pelastaa vain täydellinen ja avoin lojaalisuus Neuvostoliitolle.” Matti Virtanen, *Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka* (SKS 2001), 348. Vaikka taistolaisuus epäilemättä jossain mielessä oli fennomaanisen idean viimeinen mutanttiverso, tätä täytyy pitää liian venytettynä tulkintana.
- ³⁸ Kim Salomon nojasi vahvasti tähän käsitteeseen (tidsandan) tutkimuksessaan *Ruotsin FNL-liikkeitä* (mt. 1996, alk. s. 64). Käsitteen käyttö herätti myös kritiikkiä ja keskustelua siitä, missä määrin Vietnam-liikkeen voidaan katsoa heijastaneen ajan henkeä.
- ³⁹ Antti Eskola: *Hyvinvointivaltioiden orjakapinat*, *Kansan uutiset* 2.6. 1968. Olen viitannut tähän artikkeliin ja alla selostettuihin kahteen ylioppilasaineeseen jo artikkelissa ’Kommunismmin kahdeksan kohorttia’, *Ajankohta. Poliittisen historian vuosikirja* 1992, toim. Mikko Majander (Helsinki 1992), s. 98-99.
- ⁴⁰ Aimo Turunen: *Kevään 1968 ylioppilastutkinto ja sen äidinkielen koe, Ylioppilasaineita 1968*, *Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia* 237. osa, julk. Väinö Kaukonen, Veikko Ruoppila ja Aimo Turunen (Helsinki 1968), s. 107-110. Juhani Ruotsalon aine samassa kokoelmassa, *laineaukset* s. 63. Kokoelma julkaistiin ensi kertaa uudella nimellä; siihen saakka se oli vuosikymmeniä ollut *Valioaineita*.
- ⁴¹ *Suomen kuvalehti* no. 22, 1. 6. 1968.

- ⁴² Mellais päätyi ASS:n sisäisessä jaossa kannattamaan kd-liikkeen enemmistösiipeä. Vastakkaisesta puolenvallinnasta huolimatta hänkin oli poliittiselta tyyliiltään ja mentaliteetiltaan lähellä nuortaistolaisuutta, samoin kuin monet niin ikään enemmistösuunnan valinneen Turun Akateemisen Sosialistiseuran johtajat, jotka olivat vuoden 1968 polvea, esim. Tarmo Aaltonen (Turun klassillinen lyseo).
- ⁴³ Yleissilmäys on muodostettu seläilemällä kuvastoia Spes patriae 1968 (Akateeminen kustannusliike 1969). Se ei ollut täydellinen luettelo, vaan kuvasto, johon äidit, kummit tai sukulaiset saivat lähettää ylioppilaisensa kuvan; rahat kerättiin sitten myymällä kirjaa. Myös niiden ylioppilaiden nimet julkaistiin, joista ei kuvaa saatu. Kattavuus on varmistettu vertaamalla muutaman koulun (Helsingin lyseo, Alppilan yhteislyseo, Lauttasaaren yhteiskoulu) tietoja koulujen vuosikertomuksiin.
- ⁴⁴ Tietty kevään 1968 sukupolven mentaliteetti näkyy myös taistolaisuuden välttäneillä tutkijoilla, kuten Jussi Simpura (Mikkelin lyseo), Seppo Knuutila (Jalasjärven yhteiskoulu) ja Juhani Iivari (Sodankylän lukio). Viimeksi mainittu esiintyi ylioppilaskuvassaan villapaita päällä.
- ⁴⁵ Kalle Holmberg, Vasen suora (Otava 1999), 194. Sen syksyn kurssista Holmberg mainitsee nimeltä Milonoffin, Juha Mujeen, Marja Packalénin, Esa Pakarinen jr:n ja Leena Uotilan.
- ⁴⁶ Esim. elokuva-alalle päätyneet Claes Olsson (Munksnäs svenska samskola), Timo Karmakallio (Helsingin lyseo) ja lopulta myös Kanerva Cederström (Ranskalainen koulu), valokuvan Ben Kaila (Suomalainen yhteiskoulu), musiikin Heikki Harma (Hector, Töölön yhteiskoulu). Häntä sen paremmin kuin eräitä muitakaan kulttuurin tai tieteen pariin orientoituneita ei voi lukea taistolaiseksi tiukassa mielessä. Kulttuuriväkeen pitää lukea myös toimittajiksi päätyneet Ria Karhila (Helsingin yhtenäiskoulu) ja Heikki Karkkolainen (Lauttasaaren yhteiskoulu).
- ⁴⁷ Miska Rantanen: "Love Records – Ajankohtaista solidaarisuusmusiikkia ja muita poliittisia levyjä", Ajankohta. Poliittisen historian vuosikirja 2001 (Helsinki 2001), toim. Elina Katainen. Laajemmin saman tekijän pro gradussa.
- ⁴⁸ Koululaisaktiivin tavallinen tapaus: Alppilan yhteislyseon Tarja-Leena 'Tarleena' Sammalkorpi (s. 1949), "er. 4. 9. 1967." Alppilan yhteislyseon vuosikertomus 1967-68. Hän oli Helsingin teiniteatterin kuuluisan sex-kabareen "vaarallinen valkoinen sexykkä", ks. hänen haastatteluaan, Mattijuhani Koponen, "Hän tarvitaan", Terä no. 9/1967.
- ⁴⁹ Ks. Kimmo Rentola, 'Ratavarren ryhmä ja muut varhaiset nuorleninistit (1967)', Poliitiikka no. 4, 1990.
- ⁵⁰ Myös ruotsinkielisen taistolaisen nuorisotoiminnan vaikuttaja Bjarne Udd (Vasa svenska lyceum) oli kevään 1968 ylioppilas.
- ⁵¹ Pyydän anteeksi niiltä, jotka eivät kenties tervehti ilolla nimensä mainitsemista, samoin kuin niiltä, jotka ovat tyytymättömiä nimensä mainitsematta jäämiseen.
- ⁵² Eniten vuoden 1968 sukupolven ominaisuuksia on tietysti tutkittu Ranskassa, ks. esim. Hervé Hamon & Patrick Rotman, Génération, I: Les Années de rêve, II: Les Années de poudre (Paris: Seuil 1987 & 1988). Ruotsista Svante Lundberg, Sextioåttor. Studie av en politisk generation (Stockholm: Symposion 1993). Saksasta Heinz Bude, Das Altern einer Generation. Die Jahrgänge 1938-1948 (Frankfurt a.M. 1995). Saksassa ja Ranskassa liikehdinnän määrällinen painopiste oli selvästi vanhemmissa ikäluokissa kuin Suomessa.
- ⁵³ Ks. Reinhart Koselleck, Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten, 3. Aufl. (Frankfurt a.M.: Suhrkamp 1995 [1979]), 35-6.
- ⁵⁴ Kun tämä teema kuuluu pääasiassa siihen aateprosessiin, joka artikkelin alussa rajattiin tällä kertaa ulkopuolelle, jää asia nyt tarkemmin kehittelemättä.
- ⁵⁵ Matti Klinge ym., Helsingin yliopisto 1917-1990 (Otava 1990), 551.
- ⁵⁶ Heikki Ylikangas on tosin esittänyt, että aivan kuten 1880- ja 1930-luvuilla, ylioppilaiden radikaalisuus oli pohjimmiltaan virkapaikkojen tavoittelua myös 1960-luvulla, jolloin opiskelijat tässä tarkoituksessa liittoutuivat nousevan työväenluokan kanssa. Heikki Ylikangas, Käännekohdat Suomen historiassa (WSOY 1986), 215-27. Heikki Ylikangas & Jussi Pajujoja, Lauri Kivekäs. Aikansa ajaton radikaali (WSOY 1987), 142-50.
- ⁵⁷ Kun vuoden 1968 aloittajat sitten valmistuivat yliopistosta, suurin osa kuitenkin rekrytoitui suhteellisen helposti julkiselle sektorille, mediaan tai koulutukseen, joiden kasvu vielä jatkui.
- ⁵⁸ Marja-Leena Mikkola, Lauluja (Keuruu: Otava 1979), s. 18-19. Ks. myös Mikkolan vetoomusta teineille Teinilehden etusivulla: Marja-Leena Mikkola, 'Tehdään uusi jako', Teinilehti no. 14, 1967.
- ⁵⁹ Kersti Juva, 'Quo vadis, Juventus', Teinilehti no. 13, 12.9. 1967.
- ⁶⁰ Heistä Rentola 1990. – Matti Kuusi havaitsi ilahduttavana ja muutoksia ennakoivana merkinä, että Järvenpään ja Keravan nuoret yhteiskoulut pystyivät jo 1937-47 tuottamaan maalle "todellisten huippumiesten sikermän." Puhe "Koulut ja koulut" 22. 9. 1962 Matti Kuusen kokoelmassa Pohjoiset reservit. Epätieteellisiä puheenvuoroja (Kirjayhtymä 1965), erit. s. 138-39.
- ⁶¹ Eräitä ideoita tarkasteluun on saatu Pierre Bourdieun teoksesta La noblesse d'État. Grandes Écoles et esprit de corps (Paris: Minuit 1989).

- ⁶² Ks. esim. Raoul Palmgren, *Suuri linja* (Kansankulttuuri 1948), 58.
- ⁶³ Puhe 'Helsingiläisyydestä' ESO:n vuosijuhlassa 10. 10. 1964 Matti Kuusen kokoelmassa *Pohjoiset reservit. Epätieteellisiä puheenvuoroja* (Kirjayhtymä 1965), erit. s. 126-29. Timo Lahdenmäen (8C) mukaan Resson henki oli "kaupunkilaismentaliteetin voimakkaasti sävyttämää kiipijäheneä, sympaattista." *Pärskeitä* (Helsingin lyseon teinikunnan äänenkannattaja) no. 3-4/1963.
- ⁶⁴ Kasvu oli erittäin dramaattinen Suomessa: lukuvuonna 1957/58 lukiolaisia oli 25.763, mutta keväällä 1968 miltei kolminkertainen määrä, 63.393. Suomen Tilastollinen Vuosikirja, LXV, 1969, s. 353.
- ⁶⁵ Korkeatasoisten eliittikoulujen rooli 1960-luvun nuorisoliikeddinnän hautomoina on ilmeinen. Esim. Ranskan maolaisessa liikkeessä aivan keskeinen osuus oli ENS:n kasvateilla.
- ⁶⁶ Alapurin johtamassa yhteiskunnallisessa kerhossa keskusteltiin isänmaallisuudesta ja v:n 1918 taapahtumista. *Pärskeitä*, 1-2, 1963. Ks. myös Kari Tapiolan kirjoitusta *Täällä Pohjantähden alla – teoksen 3. osasta, Pärskeitä* 3/1962. Syksyllä 1962 VI luokan luetuimmaksi kirjailijaksi paljastui Väinö Linna. Kakkosena oli Salingerin nuorisoromaani *Sieppari* ruispelossa. *Pärskeitä* 3-4/1963. Kun Alapuro johti yhteiskunnallista kerhoa, teinikunnan puheenjohtajana oli Tuomas Vesterinen, joka sittemmin oli tärkeässä roolissa Teiniliitossa, ja teinikunnan hallituksessa mm. Timo Linsiö, 1960-luvun lopun ASS:n keskeinen vaikuttaja. 1944 syntyneiden ydinjoukko kirjoitti ylioppilaaksi 1963 Antero Penttilän luotsaamalla 8A:lla. Helsingin lyseo. Kertomus lukuvuodesta 1961-1962. LXXI (Helsinki 1962); Helsingin lyseo. Kertomus lukuvuodesta 1963-64. LXXIII (Helsinki 1964).
- ⁶⁷ Lassi Sinkkonen: *Punaisia lankoja, Ajankohta* 3/1967. Ks. Pauli Kettunen, 'Politiikan menneisyys ja poliittinen historia' ja Pauli Manninen, 'Kansalliset kriisit historian tutkimuksessa ja kirjallisuudessa – sekä tuntematon Väinö Linna', *Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historian tutkimuksesta, toim. Marketta Ahtiainen* (WSOY 1990), s. 185-6, 199, ja 325.
- ⁶⁸ Suojelupoliisin ilmoitus no. 1035, 20. 5. 1968, Ilmoitukset, Suojelupoliisin arkisto. Mielenosoituksen järjestivät Tampereen akateeminen sosialistiseura (TASS) ja Tampereen akateeminen sosialidemokraattinen yhdistys.
- ⁶⁹ Tällaisista tapauksista on haastatteluissa ja muissa keskusteluissa muodostunut näppituntuma. Esim. Raimo Laakian haastattelu. Tutkittuna tietona sitä ei voi pitää.
- ⁷⁰ *Pärskeitä* no. 2/1965, pääkirjoitus, vastaava päätoimittaja Pekka Aarnio.
- ⁷¹ Uusi Suomi 10. 12. 1967. Hankkeen puuhamies Sami Santanen löytyi myöhemmin ASS:n aktiivien joukosta.
- ⁷² Björn-Christer Lundgren esitteli *Teinilehdessä* 7/1965 kansalaisoikeusliikkeen tunnuslaulun 'We Shall Overcome' ja Bob Dylanin. Syksyllä Pekka Aarnio osallistui keskusteluun 'Pop-folk – kyllä ja ei', *Teinilehti* no. 15, 27.10. 1965.
- ⁷³ Brechtin kasvonpiirteillä korostettu teatteriteema, *Teinilehti* no 16/1965. Teemaa pohtivat Kaisa Korhonen, Rauna-Riitta Lahtela, Oso Appelqvist ja Kalle Holmberg. Timo Bergholm otti kirjoituksensa 'Yhteiskunnallinen teatteri' motoksi jo sitaatin Marxilta, 11. Feuerbach-teesin.
- ⁷⁴ Joensuun teinipäiville vuodenvaihteessa oli ensi kertaa kutsuttu neuvostoliittolainen vieras, Moskovan yliopistosta. *Teinilehti* 1/1966.
- ⁷⁵ Jaakko Blomberg (Toimen Pojat): *Partion kasvatusihanteista*; Jorma Kalela (Helsingin Siniset): *Partio, nuori ja yhteiskunta, Partiojohtaja-Scoutledaren* 4/1965.
- ⁷⁶ Kari Toikka: *Myytti partioaatteesta, Partiojohtaja-Scoutledaren* 4/1967. Liikkeen historiankirjoittajan mukaan "partioliike menetti joukon suurten ikäluokkien lahjakkaimmista aineksesta politiikkaan", kun nuoret eivät tyytyneet tilanteeseen jossa sodankäynyt sukupolvi yhä piti valtaa. Blombergin ja Kalelan ohella nimekkäimpiä olivat Esko Seppänen ja Marjatta Stenius. Daniel Weintraub, 'Sodan raunioilta yhteiseen piiriin', *Pojat* partiossa. Pääkaupunkiseudun partiopoi-katoiminnan historia, toim. Heikki Hakala (Pieksämäki 1994), s. 267-74, sit. s. 272.
- ⁷⁷ Pikkuveljen ja 1960-luvun aivan lopun näkökulmasta kirjoitettu hauska muistelus Lauttasaaren teinikunnan ja saaren vasemmistonuorten ympyröistä, Kimmo Sarje, 'Sukupolveni unta – Hande Nurmio 1970-luvun kajossa', *Parnasso* 2/2000, erit. s. 184.
- ⁷⁸ *Laru* no. 21, huhtikuu 1965 (Yrjö Engeström); Lauttasaaren yhteiskoulu lukuvuonna 1965-1966 (Helsinki 1966).
- ⁷⁹ *Laru* no. 23, joulukuu 1965 (Seppo Iisalo).
- ⁸⁰ Sama (Reijo Miettinen ja Heikki Karkkolainen). Arvostelussaan Saarikosken *Kuljen missä kuljen* –kokoelmasta Anna Oksanen vähätteli punalippuja: "eivät minusta pääasia." *Laru* no. 1, maaliskuu 1966.
- ⁸¹ Yrjö Engeström: Amerikkalaisnuorison suhtautuminen Vietnamin tilanteeseen, *Laru* no. 2, toukokuu 1966. Jutun kuvituksena oli pääkallo.
- ⁸² Seppo Iisalo: Alkoholijuomien käyttö lukioluokilla, *Laru* no. 3-4, joulukuu 1966.
- ⁸³ Helsingin Sanomat 30. 4. 1967.
- ⁸⁴ Esim. Heikki Kalliala *Uuden Suomen yleisönosastossa* 1. 11. 1966; pääkirjoitus 'Outoja touhuja' *US* 10. 11. 1966.

- ⁸⁵ Yrjö Engeström: Epäoikeutettua propagandaa; sama: Terveellä pohjalla, Suomenmaa 31.12. 1966 ja 10.1. 1967. Yrjön isä taisi olla lehden pilapiirtäjä.
- ⁸⁶ Jopa radikaalin Engeströmin vertauksessa koulu oli ”kuin kauppa, jossa myydään henkistä ravintoa.” Lukiolainen oli asiakas, jota kiinnosti, ”mitä hän rahojaan vastaan saa ja miten hän sen saa.” Yrjö Engeström: Realismia demokratiaan, *Teinilehti* 12/1966. – *Teinilehden nousu* (vuonna 1965 lehteä päätettiin ryhtyä lähettämään kaikille jäsenille eli levikki nousi n. 100.000:een) perustui suklaapatukoiden, näppylävoiteiden, nuorisomuodin, -musiikin ja -kirjallisuuden, kieli-matkojen, pankkien, autokoulujen ja kuukautissuojien mainonnan rajuun kasvuun.
- ⁸⁷ Heikki Palmu: Näin politisoimme koulun, *Teinilehti* 1/1966.
- ⁸⁸ Lauttasaaren iltakirkossa 5. 2. 1967, *Teinilehti* 3/1967. Maunun paljon nuoremasta pikkuveljestä Anssi Sinnemäestä (Alppilan yhteislyseo) tuli johtavia taistolaisia kirjallisuuskriitikoita ja Kulttuurivihkojen päätoimittaja. Veljekset olivat varhain orvoiksi jääneitä papinpoikia. Myös Launin ressuveljessarjan isä oli pappi. ”Villi kuin papin kakara” on tietysti yksi selitys, mutta selitystä perinteisten kansallisten professioiden sankkaan edustukseen taistolaisnuorten vanhempien joukossa voi etsiä myös siitä, että perheissä oli vallinnut tietty aatteellinen vire ja herkkyys, joka alkoi sitten kriisiytyä ja oireilla syvemmin kuin muunlaisissa kodeissa.
- ⁸⁹ Laru, joulukuu 1967.
- ⁹⁰ Siinä tietysti viitattiin Nikolai Ostrovskin bolševistiseen nuorisoromaaniin *Kuinka teräs karaistui*.
- ⁹¹ Risto Alapuro, 'Vallankumous', teoksessa *Käsitteet liikkeessä*, toim. M. Hyvärinen ym. (Vastapaino 2003). Alapuro siteeraa myös Ylioppilaslehden toimittajan Antti Kuusen samanhenkistä matkakuvausta Leningradista marraskuulta 1967.
- ⁹² Opettaja Juhani Nuotion kirjoitus ja vastauksena siihen Seppo Iisalo: Koulu – yhteiskunta – kolmas maailma, Laru, joulukuu 1968.
- ⁹³ Lauttasaaren yhteiskoulu. Lukuvuonna 1967-68 (Helsinki 1968) ja muiden vuosien vuosikertomukset. Vuoden 1968 ylioppilaisiin kuuluivat Engeström, Karkkolainen, Anna Oksanen, Miettinen, Anna-Kaarina Sarje ja muita.
- ⁹⁴ Noro ja Pasi Falk liittyivät häntäpäähän nimimiehinä syyskuussa 1971 ASS:n jäseniksi.
- ⁹⁵ Sepi Härkönen Killinkoskelta *Teiniliiton pääsihteeri* Ulla Niskaselle 3. 9. 1966, Saapuneet kirjeet 1966, Suomen *Teiniliitto* Ea7, Kansallisarkisto. Maarit oli Sinervo, Ilkka-Christian Björklund ja Weiijo Sahiluoma.
- ⁹⁶ Ryhmä I:n ajatuksia teinitoimittajien neuvottelupäivillä 24.-25.4. 1965, STL I Ua2, Kansallisarkisto. Samassa mapissa on Tampereella syyskuussa 1965 pidetyn *Teinilehtien Liiton liittokokouksen osanottajaluettelo*, jonka 97 nimeä muodostivat melkoisen verkoston: Pekka Aarnio (Pärskettä), Matti Hyvärinen, Seppo Knuutila (Ura, Seinäjoen lyseo), Risto Repo (Kani, Töölön yhteislyseo), Anssi Sinnemäki (Hesan teini), Tarleena Sammalkorpi ja Sinikka Sokka, Pekka Sulkunen (Jyteini), Pekka Tapola (Kas-Kas, Järvenpään yhteiskoulu) ja muita.
- ⁹⁷ Ks. esim. Timo Kallisen ehdottajalistaa, *Pöytäkirja Suomen Teiniliiton syysliittokokouksesta* 3.-5.11. 1967 Mikkelissä, 7§, STL Ca 4, Kansallisarkisto.
- ⁹⁸ Professori Paavo Voipio, 'Uskonnonopetus, ateismi ja marksismi', *Turun Sanomat* 26. 4. 1967.
- ⁹⁹ Lokakuun 1967 koulupoliittisen seminaarin pääteemana oli "Talking of Summerhill". Pälkäneen Mallasmäen 46 osanottajan joukossa oli sellaisia myöhempiä nuortaistolaisuuden vaikuttajia kuin Marjut Kaarela (Järvenpään yhteiskoulu), Pertti Honkanen (Porvoon yhteislyseo), Rauna-Riitta Lahtela ja Hannu-Pekka Lappalainen (Hämeenlinnan yhteiskoulu), Hannu Nieminen (Jokelan yhteiskoulu), Marja Oesch (Raahen yhteislyseo) ja vetäjänä teiniteatterimies Timo Kallinen. Lauttasaaren yhteiskoulusta oli viisi osanottajaa. Myös muutama ei-taistolaiseksi päätyneet vaikuttajia löytyy joukosta, kuten Leevi Lehto (Vääksyn yhteiskoulu) ja Erkki Liikanen (Mikkelin lyseo). Koulupoliittinen seminaari, Mallasmäki 14.-15.10. 1967, osanottajaluettelo liitteenä Suomen Teiniliiton hallituksen pöytäkirjassa 18.10. 1967, Suomen Teiniliiton arkisto Cb 4, Kansallisarkisto.
- ¹⁰⁰ HS 4. 11. 1967. Markku Murroksen junttakirje ("Luotettaville henkilöille. Luottamuksellinen.") KU 6. 11. 1967.
- ¹⁰¹ SDNL:n koulupoliittisen jaoston kokouskutsu 30.8. 1967 ja pöytäkirja 7.9. 1967, SDNL Koulupoliittinen jaosto, KA.
- ¹⁰² Suojelupoliisin ilmoitus no. 377, 25. 2. 1969, henkilömappi 6071 (Halonen Alpo), Suojelupoliisin arkisto.
- ¹⁰³ Antti Eskola, Vasen laita laava (Kirjayhtymä 1969), 27.
- ¹⁰⁴ Hänenlaisensa Merja Vitali kamppailee Kimmo Sasin kaltaista 'Ismo Vaskia' ja hänen rehtori-isäänsä vastaan Rauha S. Virtasen tyttöromaanissa *Lintu pulpetissa* (1972).
- ¹⁰⁵ Kesäkurssin materiaali mapissa *Teinijohtajakurssit 1968-70*, STL Hc 14, Kansallisarkisto.
- ¹⁰⁶ Terry H. Anderson, *The Movement and the Sixties* (New York: Oxford University Press 1995), p. 108.
- ¹⁰⁷ Pääainetiedot ovat huomattavasti yksiselitteisempiä ja varmempia kuin esim. sosiaalisen taustan osalta; pääaine on yleensä saatu varmistetuksi yliopiston tiedoista. Aivan sataprosenttisia nä-

mäkään tiedot eivät ole, sillä pääaineen vaihtaminen oli siihen aikaan mutkatonta eikä vaihdoksia rekisteröity reaalijassaa.

¹⁰⁸ Klinge 1990, 334.

¹⁰⁹ Michels 1986, 192.

¹¹⁰ Marraskuun liikkeestä Risto Alapuro, 'Ylioppilasliike ja sosiologia', hänen kirjassaan Suomen älymystö Venäjän varjossa (Tammi 1997), 135-39. – Kuokkanen ja Ranki olivat Ressun ylioppilasvuosikertaa 1963, luokalle jäänyt Hirvensalo vuodelta 1964, Toikka vuodelta 1965, Pekka Aarnio vuodelta 1966.

¹¹¹ 'Sosialistisen opiskelijaliikkeen kehityksestä Helsingin yliopistossa 1968-1971', 36-sivuinen moniste, luultavasti Ruotsalon ja Toikan, s. 17. ASS Dd 4, Kansan arkisto.

¹¹² Ks. Veronica Stolte-Heiskanen, 'Sosiologia vakiintuneena tieteenä', Suomalaisen sosiologian historia, toim. Risto Alapuro, Matti Alestalo ja Elina Haavio Mannila (WSOY 1992). Sosiologit ovat kirjoittaneet tästä vaiheesta paljonkin.

¹¹³ TF:n kirjelmä ministereille Sulo Suorttaselle ja Viljo Virtaselle, Contactor no. 14, 2. 5. 1969.

¹¹⁴ Ks. Jan Mejer, Les Evénements de mai-juin 1968 as a Modernity Crisis, Theory, Culture and Society (SAGE: London), vol. 10 (1993), 53-74.

¹¹⁵ Juhani Ruotsalo: Toverit abiturientit, Terä 2/1971.

¹¹⁶ Vakavasti puhuen en usko yhteen suureen selitykseen, vaan monentyyppisen eri tekijän vaikutukseen ja ainutkertaiseen yhdistelmään.